

ERKÖLCSTELEN ÉS MÉGIS JOGSZERŰ?

**A „JÓERKÖLCS” GENERÁLKLAUZULÁJÁNAK GYAKORLATI JELENTŐSÉGE,
ÉS A „JÓERKÖLCSBE” ÜTKÖZŐ SZERZŐDÉSEK**

TDK dolgozat

Jelige: Iustitia|

„(...) a jog nem foglaltathatik benne a priori és kizárólagosan a jogszabályban, kutatása olyan feladat, amelyet az összes jogásznak közösen kell végeznie, kinek-kinek az adott működési területén, de attól a közös eszménytől vezéreltetve, hogy minden egyes esetben el kell jutni a közös igazságérzetnek leginkább megfelelő megoldáshoz, amely mind az egyes emberek, mind a közösség érdekének összeegyeztetésén nyugszik.”

RENÉ DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei*. Budapest: KJK, 1977. 127.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Generálklausulák eredete, a jóerkölcs megjelenése a magyar magánjogban.....	5
1. A generálklausulák kialakulása	5
1.1. Római jogi gyökerek	5
1.2. Újkori germán kodifikációk.....	7
2. A jóerkölcs megjelenése a magyar magánjogban.....	8
III. Jog és erkölcs	10
1. Jog és erkölcs viszonya általában	10
2.1. A Nemzeti Hitvallás értéktartalma	12
2.2. Az Alaptörvény és a magánjog.....	13
IV. A jóerkölcs a magyar magánjogban.....	13
1. A jóerkölcs, valamint a jóerkölcsbe ütköző szerződés tartalmi meghatározásának problémái	13
2. A jóerkölcs fogalmának meghatározása a jóerkölcsbe ütköző szerződések esetében.....	15
V. A jóerkölcsbe ütköző szerződések esetkörei az elmúlt húsz év bírói gyakorlatában Magyarországon	18
1. Tartási és gondozási szerződések	19
2. Megbízási szerződések	21
3. A hitelezők kielégítési alapjának elvonására irányuló szerződések	22
4. „Pilótajátékra” épülő szerződések	24
5. Az előbbi esetkörökön kívüli, mások megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező ügyletek	24
5.1. A másik szerződő fél megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező szerződések ..	24
5.2. Harmadik személy megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező szerződések.....	27
VI. A jóerkölcs és a közrend	29
1. A jóerkölcs és a közrend Európában	29
2. A jóerkölcs és a közrend kapcsolata.....	30
3. Érvek az „európai közerkölcs” fogalma mellett.....	35
VII. Összegzés	39
VIII. Irodalomjegyzék.....	41
IX. Hivatkozott bírósági határozatok.....	45

I. Bevezetés

Témaválasztásomat a generálklauzulák jogalkotó által meg nem határozott, a bírói gyakorlat számára rendkívül rugalmas, az adott eset egyediségéhez igazodó jogalkalmazást lehetővé tevő, sokszínű értelmezési lehetőséget magában rejtő fogalmának meghatározatlansága, és az ebben rejlő jogteremtési lehetőség indokolta.

A jogi normák mindig valamely erkölcsi, a társadalom által elfogadott normában gyökereznek. Minden normarendszer alapja egy értékrendszer. ZLINSZKY is megállapítja, hogy a jog háttérében, annak belső legitimitációjaként ma is az értékek védelme áll¹. Ezért a generálklauzulák színes palettájából választásom a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára vonatkozó magánjogi generálklauzula vizsgálatára esett, hiszen éppen ezen generálklauzula feladata az, hogy a pozitív jog zárt rendszerébe jogon kívüli értékrendszerekből, az erkölcsi szférából, etikai kódexekből származó szabályokat implementáljon.

Dolgozatomban az 'erkölcstelen és mégis jogszerű' ellentmondás feloldására teszek kísérletet a jóerkölcs generálklauzulája, valamint a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára vonatkozó magánjogi jogintézmény vizsgálatával illetve elemzésével. A vizsgált probléma súlyát jelzi, hogy a szabály – amely szerint a törvény tiltja azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik a kialakult erkölcsi normákat – a szerződési jogterület egyik alapelveként került megfogalmazásra, de a „jóhiszeműség és tisztesség” általános alapelvei követelményéhez szorosan kapcsolódva a magánjog egész jogterületére kiható követelmény. Így munkám választ keres arra a kérdésre, hogy mi a jóerkölcs generálklauzulájának jogrendszerbeli funkciója, és hogy milyen módon értelmezhető, konkretizálható ez a fogalom a jogalkalmazásban.

Munkám fő célja az áttanulmányozott széleskörű szakirodalomból kiindulva egy széles spektrum bemutatása, a témához kapcsolódó szerzők által képviselt álláspontok és vélemények ütköztetése. Ezek alapján kerül sor saját álláspontom kialakítására, majd következtetéseim levonására és javaslataim megfogalmazására.

Dolgozatom vázlatosan érinti a generálklauzulák római jogi gyökereit, illetve azoknak a germán jogrendszerekben való továbbélését és kiteljesedését. Ezt követően az erkölcsi elvárások magyar magánjogi kódexekben, tervezetekben, kodifikációkban való megjelenését, és alakulását kíséri végig. Munkám figyelmet fordít a jog és erkölcs kapcsolatának

¹ ZLINSZKY JÁNOS: Értékek a polgári jogban. *Magyar Jog*, 1998/8. 449.

vizsgálatára. Ezt követően kísérletet tesz a jóerkölcsbe ütköző szerződés fogalmának meghatározására.

Hangsúlyos részét képezi a dolgozatomnak az elmúlt húsz év részletesen áttanulmányozott bírói gyakorlatának áttekintése, mely az általam kialakított esetkörökön keresztül kerül bemutatásra és elemzésre.

A VI. fejezetben a jóerkölcs és a közrend fogalmának kapcsolatát, és a levonható következtetéseket vizsgálom, végül pedig a jóerkölcs generálklauzulája Európai Unió szintű alkalmazásának lehetőségét, uniós szerepét is górcső alá veszem a végső következtetések levonása előtt.

II. Generálklauzulák eredete, a jóerkölcs megjelenése a magyar magánjogban

1. A generálklauzulák kialakulása

1.1. Római jogi gyökerek

A generálklauzulák keletkezése, illetve azok generálklauzulaként való funkcionálása történelmileg nem kellően tisztázott. Magát a kifejezést IUSTINIANUS-tól származtatják, azonban – még ha kellő elnevezés hiányában is – általános szabályok már a korabeli jogban is működtek.² A római jog kezdetben kazualisztikus volt abból a szempontból, hogy általában az eltérő jogi konfliktusokhoz külön keresetfajtákat kapcsolt. Ezzel összefüggésben írja SÁRÁNDI, hogy „a római jogtudósok nem törekedtek általános tételek megfogalmazására, és csak egyes eseteknél tartották máskor is alkalmazandónak az alapelveket”.³ A római jog további fejlődése során egyre inkább eltért ettől a kazualisztikus jellegtől, és általános jogszabálmagyarázó és jogszabályalkalmazó elvek kidolgozására is törekedett, beleértve a joghézagok kitöltését.⁴ A klasszikus korban egy fokozatos átalakulás következett be, amelynek következtében egyre több lett a generálklauzula, ezek közül néhány azonban továbbra is olyan általános szabály maradt, amelyet csak esetenként alkalmaztak: így pl. a joggal való visszaélés, mint tulajdonkorlát a római jogtudósoknál még nem volt általános elv, azt csak eseti döntéseknél alkalmazták.⁵

A római jogi generálklauzulákban az igazságosság dominált, mint erkölcsi elv. A generálklauzulákban olyan igazságossági elképzelés érvényesült, melynek célja a jogtalan egyenlőtlenségek csökkentése, és a gyengébb pozícióban lévők segítése.⁶ ULPIANUS ezt úgy fogalmazta meg, hogy: Az igazságosság folyamatos és örökös törekvés arra, hogy mindenkinek megadjuk az őt megillető jogot.⁷

A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának gyökerei is megtalálhatóak már a római jogban. A római jogtudósok azért tekintették érvénytelennek a jóerkölcsbe ütköző

² FÖLDESI TAMÁS: A generál clausulák moralitása. *Állam- és jogtudomány*, XLIV/1-2, 2003. 36.

³ SÁRÁNDI IMRE: *Visszaélés a joggal*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965. 22.

⁴ FÖLDESI im. 37.

⁵ FÖLDI ANDRÁS: *A jóhiszeműség és tisztesség elve*. Budapest: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, 2001. 23.

⁶ FÖLDESI im. 38-39.

⁷ Ulp.1 reg. D. 1, 1, 10.

szerződéseket, mert meggyőződésük szerint a jog nem mechanikusan alkalmazandó, belső tartalom nélküli tételes szabályok összessége, hanem erkölcsi alapokon nyugszik.⁸

A közerkölccsel szembehelyezkedő magatartást a *praetor edictum*ában *delictum*má nyilvánította, és üldözését helyezte kilátásba.

A császárkorban a *mos* normái részben tételes jogi normákká alakultak át, részben pedig a jogalkalmazás során kiemelt jelentőséggel rendelkező alapelvekké váltak. A szokásjogilag megállapított úgynevezett jó erkölcsökbe ütköző (*contra bonos mores*) magatartás akkor is jogellenesnek minősült, ha kifejezetten nem sértett valamely tételes jogi rendelkezést. A tételes jogi szabályok és a jó erkölcsök viszonya egy tágabb összefüggésrendszer keretébe tartozott, amelyet a rómaiak a *ius strictum* – *ius aequum* fogalompárral írtak le.⁹

Arra nézve, hogy a jóerkölcs tartalmilag mit jelent, definíciót a római jogászok nem dolgoztak ki. E fogalomnak egyik legáltalánosabb megfogalmazását PAPINIANUS adta meg, aki szerint „úgy kell vélekednünk, hogy nem is vagyunk képesek olyan cselekmények elkövetésére, amelyek sértik embertársaink iránti kötelességtudatunkat, becsületünket, szeméremérzetünket, és – hogy általánosan fogalmazzak – a jó erkölcsbe ütköznek.”¹⁰

Azonban a római magánjog a jóerkölcsbe ütköző juttatások tilalmának kimondásával nem a szerződési jog normáit, hanem a jogalap nélküli gazdagodást helyezte a középpontba. Tehát a kérdés nem a szerződés kikényszeríthetőségére, hanem arra irányult, hogy az adott juttatás jóerkölcsbe ütközés címén visszakövetelhető-e.¹¹

A jóerkölcsbe ütköző szerződések általános tilalma azonban még nem fogalmazódott meg, illetve az esetkörök rendszerezett tárgyalása sem valósult meg, tehát, hogy mit kellett jóerkölcsbe ütköző szerződésnek tekinteni, azt a római jog szerint ítélkező bíró az erkölcs adott társadalmi felfogás szerinti megítélése alapján határozta meg.¹²

Az előbbiekből következően a jóerkölcsbe ütközés miatt érvénytelen szerződések típusai, fajtái csak az esetjogból szűrhetők le, a joggyakorlat szerint a jóerkölcsbe ütközés miatt érvénytelen szerződések kiemelt területét képezték azok az ügyletek, amelyek a családi élet integritását sértették.¹³

⁸ FÖLDI ANDRÁS–HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. 486.

⁹ FÖLDI–HAMZA im. 53.

¹⁰ Paul. D. 28, 7, 15. (16 quaest.) Ld. ehhez még: THEO MAYER-MALY: *Contra bonos mores*. In *Juris professio*. Festgabe für Max Kaser zum 80. Geburtstag. Wien–Köln–Graz: Böhlau, 1986. 151-167.

¹¹ MENYHÁRD ATTILA: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest: Gondolat, 2004. 15-16.

¹² SOPOVNE BACHMANN KATALIN–BOLERÁČZKY MARGIT: *Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik*. *Magyar Jog*, 1996/6. 347.

¹³ MENYHÁRD im. 17.

1.2. Újkori germán kodifikációk

A jog generálklauzulák útján történő átalakulásának újabb periódusa az újkori fejlődés során jött létre, melynek jelentős része a keletkező emberi jogokban öltött testet. Ez FÖLDESI szerint a jog humanizálódásának jele.¹⁴

A jóerkölcsbe ütköző szerződések általános, generálklauzulaszerű tilalma első ízben a német városi statútumokban jelent meg, azonban esetkörökre bontott tárgyalása csak a későbbi pandektista irodalomban valósult meg. A rendszerezett esetcsoportok kialakítását először WINDSCHEID¹⁵ kísérelte meg.¹⁶

A jogszabályok, jogintézmények általánosodásának tendenciája, az egyre általánosabb jogi fogalmak kialakulása adja a generálklauzulák kialakításának az általános technikai alapját. A társadalmi, gazdasági változások rendkívüli felgyorsulása egyre kevésbé tűr tartós részletszabályozást, és a jogfejlesztés általános technikai válságára vezet. Ebből a szempontból a generálklauzulák olyan kereteket adnak, amelyeken belül bírói úton formailag legálisan, viszonylag szabad jogfejlesztés mehet végbe kodifikált jogokban is. Ez egyben az aktív adaptáció egy modernebb lehetőségét biztosítja. EÖRSI szerint ez a körülmény a fő oka általában a generálklauzulák kialakulásának.¹⁷

A német BGB 138. § (1) bekezdése szerint a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis.¹⁸ A BGB 1900-as hatályba lépését követően Németországot súlyos válságok rázták meg, melyek a jog adott körülményekhez való igazítását még inkább szükségessé tették, mint más országokban. A BGB rendelkezéseit tehát, ha a szükség úgy kívánta, a Kódex szerkesztői által megfogalmazott néhány általános elv alkalmazásával semlegesítették. Már az 1914-es háború előtt is ehhez a gyakorlathoz folyamodtak, de ezt követően, az infláció miatt kialakult különleges körülmények között erősödött meg a *gute Sitten*,¹⁹ – melyet a bíróságok széleskörűen alkalmaznak a családi élet és a szexuális kapcsolatok területén, a munkaviszonyok területén, a személyes és gazdasági döntési szabadságot korlátozó szerződésekkel összefüggésben.²⁰ GUNTHER TEUBNER a *gute Sitten* generálklauzujának három fő funkcióját emeli ki: 1. Képviseleti funkció: a társadalmi normák befogadása és

¹⁴ FÖLDESI im. 45.

¹⁵ Ld. BERNHARD WINDSCHEID: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 9. Aufl., bearb. von Theodor Kipp. Frankfurt am Main, 1906. Rütten and Loening, II. § 314. 288.

¹⁶ MENYHÁRD im. 82.

¹⁷ EÖRSI GYULA: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest: Akadémiai K., 1975. 449.

¹⁸ Das Bürgerliches Gesetzbuch § 138 (1) Ein Rechtsgeschäft, das gegen die guten Sitten verstößt, ist nichtig.

¹⁹ RENÉ DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei*. Budapest: KJK, 1977. 101-102.

²⁰ LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg-Campus, 2010. 138.

ellenőrzése. 2. Átalakító funkció: bírói szabályalkotás közös értéktételezésekből. 3. Delegálófunkció: a jogalkotói tevékenység delegálása a bíróra.²¹

Az 1811-es osztrák ABGB közvetlenül nem mondta ki a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát, de az, egyébként a meg nem engedett szerződések körébe értendő volt.²² Az ABGB módosításaiban, és az 1912-ben hatályba lépett svájci ZGB-ben már megjelennek a generálklauzulák, a jó erkölcs követelménye, a jóhiszeműség és tisztesség elve, kibontakozik a joggal való visszaélés tilalma. A BGB-ben – hasonlóan az ABGB novelláihoz – még elszórtan jelentkezik a generálklauzulák, míg a svájci ZGB-ben már a bevezető rendelkezések között, az egész kódex alapelveiként.

2. A jóerkölcs megjelenése a magyar magánjogban

FRANK IGNÁC már az 1800-as években felsorol olyan szerződéseket, amelyek bár nem ütköznek jogszabályba, mégis semmisnek tekintendők, mert a „becsülettel össze nem férnek”. Ilyennek minősül pl. az eljegyzésnél a bánatpénz kikötése, amely az ígéretet tevőt megfosztaná szabadságától, a házasságszerzésért kikötött bér, vagy házasságkötéssel egyidejűleg a válásra vonatkozó megállapodás.²³

Az 1900-as évek elején, a magyar magánjogi tervezetek elkészítése során kérdésként merült fel, hogy a törvény szövege általában nyilvánítsa-e érvénytelennek az erkölcstelen, illetve közrendbe ütköző szerződéseket, vagy csak az ilyen tartalmú szerződések semmisségét mondja ki, kimondja-e külön a közrendbe ütköző szerződések semmisségét, valamint, hogy a bírói gyakorlat számára lehetséges-e, illetve szükséges-e támpontokat adni az erkölcstelenség, valamint a közrendbe ütközés pontosabb meghatározásával. A javaslatok elkészítése során különböző megoldások körvonalazódtak.²⁴

Az 1900. évi Magyar Általános Polgári Törvénykönyv – Tervezet első két szövege egyezően, az első szöveg 956. §-ában és a második szöveg 747. §-ában semmisnek nyilvánította az erkölcstelen tartalmú vagy a közrendbe ütköző szerződéseket, azonban nem tartalmazott részletes meghatározást arra nézve, hogy mely szerződéseket kell jóerkölcsbe, illetve közrendbe ütközőnek tekinteni. Generálklauzulaként megfogalmazott szabályával

²¹ GUNTHER TEUBNER: *Standards und Direktiven in Generalklauseln*. Frankfurt am Main: athenaeum Verlag GmbH, 1971. 52.

²² MENYHÁRD im. 20.

²³ FRANK IGNÁCZ: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, A' Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1845. 589.

²⁴ MENYHÁRD im. 83.

akként rendelkezett, hogy „erkölcstelen tartalmú, vagy közrendbe ütköző szerződés semmis”.²⁵

A Polgári Törvénykönyv Javaslatának 1916-os, harmadik szövege annyiban módosult, hogy abban a szerződés tartalmára vonatkozó utalás már nem szerepelt. A Javaslat e szövegének 749. §-a szerint az „erkölcstelen vagy közrendbe ütköző szerződés semmis”. A Magyarország Magánjogi Törvénykönyvről szóló 1928. évi Törvényjavaslat 973. §-a szintén a tartalomra való utalás nélkül nyilvánítja semmisnek a jóerkölcsbe vagy közrendbe ütköző szerződéseket.

A második világháború után a magyar polgári jog nem tartotta fenn a jóerkölcs fogalmát. A korábbi magyar magánjog által alkalmazott jóerkölcsbe ütköző szerződések kategóriáját a szocialista együttélés szabályait sértő ügyletekre cserélte fel, amikor a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 200. § (2) bekezdésének második mondata úgy rendelkezett, hogy semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe, vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik. Majd a Ptk. 1977-es novellája eredményeként a Ptk. 200. § (2) bekezdésének utolsó mondatában a „dolgozó nép érdekei” kifejezést a szövegben a „társadalom érdekei” kifejezés váltotta fel.²⁶

A rendszerváltást követően, a jogalkotó elsődleges szándéka az volt, hogy a megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekhez igazítsa a Ptk. szövegét. Ennek megfelelően az 1991. évi XIV. tv. 14. §-a a Ptk. 200. § (2) bekezdését akként módosította, hogy a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződéseket nyilvánítja érvénytelennek,²⁷ ahogyan a hatályos Ptk. is.²⁸

Az Új Polgári Törvénykönyv Szerkesztőbizottsági Javaslat (a továbbiakban: új Ptk.) az érvénytelenség körében, a célzott joghatás hibái között, önálló szakaszban²⁹ rögzíti a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalmát. A jelenleg hatályos Ptk. 200. § (2) bekezdésének második mondatához képest tehát a szabály önállóvá válva nagyobb hangsúlyt kap, azonban konkrét tartalma továbbra sem kerül meghatározásra, annak tartalommal való kitöltése tehát ezentúl is az eseti jogalkalmazás feladata marad.

²⁵ MENYHÁRD im. 26.

²⁶ MENYHÁRD im. 31.

²⁷ MENYHÁRD im. 33.

²⁸ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről. 200. § (2)

²⁹ Új Polgári Törvénykönyv Szerkesztőbizottsági Javaslat. 2011. 6:94. §

III. Jog és erkölcs

1. Jog és erkölcs viszonya általában

A jog és az erkölcs viszonya a jogtudomány egyik legvitatottabb kérdése.³⁰ A társadalmi fejlődés korai szakaszaiban az erkölcsi, vallási és jogi normák – mint a társadalomirányítás három fő eszköze³¹ – nem váltak el egymástól.³² A jó érdekében megvalósított bizonyos magatartási formák a legmagasabb értékre tettek szert, és ezek betartása belső kötelességgé vált függetlenül attól, hogy a környezet ezt a viselkedést megkövetelte vagy kiereszkolta-e.

Az állam kialakulása után az állami erőszak különböző magatartási szabályokat írt elő, aminek következtében ezek követése külső kötelességgé vált, függetlenül attól, hogy az emberek belső kötelességüknek érezték-e vagy sem.³³ A jogi szabályok megalkotása során, amikor az indokoltá, illetve szükségessé vált, az erkölcsi normákat a jogalkotók „beemelték” a törvényekbe.³⁴ A társadalom fejlődésével az erkölcsi, vallási és jogi normák egyre inkább differenciálódtak, de céljuk közös maradt: a társadalmi lét fenntartása, a társadalmi együttélés és fejlődés előmozdítása.³⁵

ROSCOE POUND a jog és erkölcs viszonyának szempontjából a jog fejlődésének négy lépcsőjét különbözteti meg. Kezdetben a jogi és erkölcsi normák, továbbá a szokások és vallási parancsok nem határolódtak el egymástól. Ezt követően, a merev jog korszakában, az erkölcsi normák jogtól élesen elhatárolódnak, jog a társadalmi kontroll egyéb területeiről kivonul. Majd újból morális elemek kerülnek a jogba, az erkölcs újraformálja a jogot. A negyedik lépcsőre, a jog érettségének időszakára, a fejlődés legmagasabb fokára az jellemző, hogy a jogalkotó az erkölcsi normákat érvényesíti a jogi normákban, miközben a bíró feladata a jogi normák érvényre juttatása.³⁶

A különböző normák között ma sincs valamiféle területfelosztás, csupán ugyanazt a célt más eszközzel próbálják elérni: az erkölcs inkább belső meggyőződés készítő erejével, a

³⁰ Ld. ehhez Pl. SIMON LEE: *Law and Morals*. Oxford: OUP, 1986., RALF DREIER: *Recht, Moral, Ideologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.

³¹ MENYHÁRD im. 88.

³² BÍRÓ GYÖRGY–LENKOVICS BARNABÁS: *Általános tanok*. Miskolc: Novotni, 2010. 85.

³³ THEODOR GEIGER: *Über Moral und Recht*. Berlin: Duncker&Humblot, 1979. 167-171.

³⁴ KISIDA ERZSÉBET: Az erkölcs és a jog egymáshoz való viszony. *Magyar Jog*, 2006/6 352., Ld. ehhez még: ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*. Budapest: Osiris, 1998. 79.

³⁵ BÍRÓ–LENKOVICS im. 85.

³⁶ ROSCOE POUND: *The Ideal Element in Law*. Indianapolis: Liberty Fund, 2002. 72-73.

jog inkább a külső kényszerrel való fenyegetéssel próbálkozik.³⁷ A jogot az erkölctől a kényszer mozzanata különbözteti meg.³⁸ A kikényszerítés eszköze a szankció kilátásba helyezése.³⁹ A szorosan vett etikai előírások soha nem lehetnek szankciós szabályok, azonban társadalmi szankció természetesen létezik.⁴⁰ A jogi normák kikényszeríthetőségével ellentétben az erkölcsi normát az ember, a közösség önként fogadja el, és önként, belső meggyőződésből követi. Az erkölcsi norma betartásával szembeni általános elvárást megalapozza az a tény, hogy a közösség értékrendje, az erkölcsi értékek felismerésének képessége minden ép intellektusú személy tudatában szükségszerűen jelen van, mert hozzátartozik az emberhez, az ember sajátja.⁴¹

A társadalom rendjének biztosításában SZLADITS szerint a jogon felül elsősorban az erkölcs szabályai játszanak szerepet, melyeknek a társadalmi közmeggyőződés a helyeslő vagy rosszalló értékítéletei útján közvetett külső kényszerrel is érvényt szerez. Az erkölcs biztosítja nagy részben a jog uralmát is a polgárok önkéntes alkalmazkodásával, a jogellenes eljárás helytelenítésével.⁴² JELLINEK úgy fogalmaz, hogy „a jog az erkölcs minimuma”.⁴³

BÓDIG a jog és erkölcs fogalmi kapcsolata szempontjából a két szféra normativitása közötti kapcsolatot tekinti meghatározónak. Az erkölcs normativitása alatt azt érti, hogy az erkölcs objektív mércét szolgáltat az emberi cselekvésekhez.⁴⁴ IRK álláspontja szerint legyen bármilyen erős kényszer a jogkövetésre, és legyen bármilyen szigorú annak ellenőrzése, morális háttér hiányában nagy hatékonyságra nem lehet számítani.⁴⁵

A jog és az erkölcs közös sajátja, hogy követelményeket támaszt és érvényesülést kíván. A két terület kölcsönösen hat egymásra, nem választható el egymástól, szorosan egygyé tartozott és tartozik ma is.⁴⁶

³⁷ BÍRÓ–LENKOVICS im. 85.

³⁸ SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog I.* Budapest: Grill, 1941. 7.

³⁹ KISIDA im. 352-353.

⁴⁰ SOLT PÁL: Jog, erkölcs, etika. *Jogi beszélgetések*, Magyarország, 2006/1. 103-104.

⁴¹ KISIDA im. 351-353.

⁴² SZLADITS (1941) im. 6-7.

⁴³ GEORG JELLINEK: *Die soziolethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Berlin: Verlag von O. Häring, 1908. 45.

⁴⁴ BÓDIG MÁTYÁS: A jog és az erkölcs közötti viszony. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. 17.

⁴⁵ IRK FERENC: Az erkölcs és a jog viszonyának történeti fejlődése. *Jogtudományi Közöny*, 1989/4. 201.

⁴⁶ Ld. ehhez MÁTHÉ GÁBOR: Jog, erkölcs, etika. *Jogi beszélgetések*, Magyarország, 2006/1. 112-113., Ld. még LON L. FULLER: *The morality of law*. New Haven and London: Yale University P., 1963.

2.1. A Nemzeti Hitvallás értéktartalma

A Nemzeti Hitvallás Alaptörvényünk elején „közjogi imádságként” jelenik meg. Az invokációban Istenre hivatkoznak az alkotmányozók, hogy mondanivalójukat megerősítsék.⁴⁷ Isten említése nem szokatlan európai alkotmányok elején sem,⁴⁸ így megjelenik pl. a lengyel, a görög alkotmányban, a német alaptörvényben, és a svájci alkotmányban is.

A Nemzeti Hitvallás szövegének két építőeleme van: partikuláris történelmi utalásokból és egyetemes értéktételezésekből áll. A preambulum a kereszténység értékeit sorolja fel, ez értékválasztás, amely az alkotmányozó eszmei háttérére enged következtetni.⁴⁹ A közösség és egyén értékeinek listája a demokratikus értékek melletti elkötelezettség bizonyítéka.⁵⁰ Az Alaptörvény tehát lényegében minden józan tagjának értékeit rögzíti, amennyiben a preambulumban a nemzet, a család, a hűség, a hit, a szeretet olyan egyetemes emberi alapértékek és célok *expressis verbis* megfogalmazására kerül sor, amelyekre mindenki törekszik valamilyen módon.⁵¹ Az alapértékek deklarálására szükség van ahhoz, hogy ezek az értékek a társadalmat minél jobban átjárhassák.⁵² Hiszen hiába bármilyen részletes a szabályozás, értéktudat nélkül a társadalom nem társadalom.⁵³

A Nemzeti Hitvallás az Alaptörvényt nem egyszerűen jogi instrumentumnak tekinti, hanem a nemzet és az ország éltének keretét biztosító alapvető és élő szabályozásnak.⁵⁴ A Nemzeti Hitvallás értékrendje – hangsúlyossá válva azáltal, hogy a jogalkotó ezt az értékdeklarációt Magyarország jogrendszerének alapját képző jogi dokumentum részévé emeli – az Alaptörvény bevezetéseként meghatározza alkotmányunk szellemiségét, eszmei háttérét, értelmezési kereteit. Az Alaptörvény értékrendszerének szilárd talaján a magyar valóság emberibb és igazságosabb világának jövőképe jelenhet meg.

⁴⁷ SZENTPÉTERI NAGY RICHARD: *A szakrális preambulum*. In ANTAL–NOVÁK–SZENTPÉTERI: *Az Alkotmány arca*. L'Harmattan, 2011. 48.

⁴⁸ Ld. ehhez TÉGLÁSI ANDRÁS: *Az új Alaptörvény a XXI. századi Európában*. In *Az Új Alaptörvényről elfogadás előtt*. Budapest: Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 182.

⁴⁹ CSINK LÓRÁNT–FRÖHLICH JOHANNA: *Egy alkotmány margójára*. Budapest: Gondolat, 2012. 121.

⁵⁰ HORKAY HÖRCHER FERENC: *A Nemzeti hitvallásról*. In Jakab András–Körösényi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Budapest: Új mandátum K., 2012. 306-308. Ld. még: KUKORELLI ISTVÁN–MÁTHÉ GÁBOR: *Közjogi értékeink a preambulumban*. In *Preambulum az alkotmányokban*. Complex, 2011.

⁵¹ ABLONCZY BÁLINT: *Az Alkotmány nyomában*. Elektromédia, 2011. 50-51.

⁵² BIRHER NÁNDOR–KOVÁCS-PUSKÁS ÉVA–SZABÓ ADRIENN: *Az Alaptörvény hitvallása – a társadalom alapja*. In RIXER ÁDÁM (szerk.): *Állam és közösség*. Budapest: KRE ÁJK, 2012. 14.

⁵³ BIRHER–KOVÁCS-PUSKÁS–SZABÓ im. 13.

⁵⁴ VARGA ZS. ANDRÁS: *Igazságszolgáltatás és közigazgatás*. In *Az Új Alaptörvényről elfogadás előtt*. Budapest: Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 126.

2.2. Az Alaptörvény és a magánjog

A preambulumban az állam és a polgár viszonylatában megfogalmazott alapértékek, célok kitűzésével az állam korlátozza magát, amennyiben az Alaptörvényt és minden jogszabályt ezek fényében kell értelmezni.⁵⁵ A preambulum a jogértelmezést segíti, megkönnyíti az értelmezési irányok kialakulásának formálódását, mivel számos, viszonyítási pontként felhasználható megjegyzést tartalmaz, erős és markáns értelmezési keretet teremt.⁵⁶ Tehát az Alaptörvény és a magánjogi jogalkalmazás elsődleges kapcsolódási térfülduma az alkalmazandó magánjogi jogszabályoknak az Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezése.⁵⁷ Az új Ptk. alapelvi szinten teszi a Kódex értelmezési szabályává, hogy a törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.

Az Alaptörvény egyes tételeinek és egész szellemének. értékrendjének a besodródása a magánjogba a magánjog erkölcsi tartalmának gazdagodását jelenti, melyet nevezhetünk a magánjog etikai feltöltődésének.⁵⁸ Az Alaptörvény metajurisztikus értékrendjének befogadására és a magánjog szabályrendszerébe emelésére kiválóan használhatók a Ptk. alapelvei, a generálklauzulák, különösen a jóhiszeműség és tisztesség alapelve, vagy a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissé nyilvánító rendelkezése, melyek összefüggésbe hozzák a jogot az erkölcsi tényezőkkel, sok vonatkozásban annak filozófiai megalapozását segítik, és biztosítják a jognak a változó politikától való semlegességét.⁵⁹

IV. A jóerkölcs a magyar magánjogban

1. A jóerkölcs, valamint a jóerkölcsbe ütköző szerződés tartalmi meghatározásának problémái

A jog gyakran nem tud megbirkózni az életviszonyok végtelen gazdagságával. Ilyenkor kisegítőül valamely, a társadalomban érvényesülő metajurisztikus, normatív zsinórmértékre utal.⁶⁰ A Ptk. 1991. évi módosításakor a jogalkotó azzal, hogy a magyar magánjogi

⁵⁵ ABLONCZY im. 50.

⁵⁶ FEKETE BALÁZS (szerk.): Az Alaptörvény preambulumanak szövegközi dimenzióiról. *Jogi iránytű*, 2012/2. 22.

⁵⁷ Ld. Magyarország Alaptörvénye 28. Cikk.

Ld. ehhez még JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-ORAC, 2011. 268.

⁵⁸ LÁBADY TAMÁS előadása: *Magánjogi tárgyú rendelkezések az Alaptörvényben*. Elhangzott a Kúrián és a Bíróképző Akadémián 2012. szeptember 20-án. 1.

⁵⁹ LÁBADY (2010) im. 129.

⁶⁰ SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata I*. Budapest: Grill, 1933. 42-44.

hagyományoknak megfelelően a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó jogintézményt magánjogi kódexünkbe beépítette, morális követelményt emelt a norma szintjére.

Ezt az érvénytelenséget olyan generálklauzula mondja ki, amely a norma szintjén további értelmezési támpontot nem nyújt, ezért megoldásra váró probléma hogy mit jelent a jóerkölcs, illetve hogy mely esetekben valósul meg ennek a megsértése.⁶¹

A nehézséget elsősorban az okozza, hogy a generálklauzula tartalmilag nyitott tényállás, jogon kívüli normarendszert tesz a jog részévé, az egyes konkrét jogvitákban tartalommal a jogalkalmazásnak kell kitölteni, és ehhez pozitív jogi forrás nem áll rendelkezésre. Amikor dönt arról, hogy egy ügylet valamely vonatkozása az erkölcsi normák területére tartozik-e, a megsértett erkölcsi norma nevesítésével egyúttal jogot alkot.⁶² Ez azonban nem eredményezheti a bírói szubjektivizmus előtérbe kerülését, a bíró maga is alá van rendelve a társadalom általános erkölcsi felfogásának, objektív mérceként az adott időpontban a társadalomban uralkodó erkölcsi normákat kell szem előtt tartania. A jóerkölcs tartalmának meghatározása szükségszerűen függ attól a társadalmi és gazdasági rendszertől, amelyben az adott jogrendszernek érvényesülnie kell. Vannak olyan értékek azonban, melyek minden társadalomban érvényesülnek. A legalapvetőbb erkölcsi értékekre – mint pl. az emberi méltóság, a család integritásának védelme, a társadalomra veszélyes magatartásoktól való tartózkodás – rakódik az erkölcsi értékeknek azon rétege, amelyek a társadalmi és gazdasági viszonyoktól függhetnek.⁶³

TILK azt a problémát veti fel a jóerkölcs fogalmával kapcsolatban, hogy meglehetősen nehéz eleget tenni valamely kockázatosabb szerződés megkötésekor a benne foglalt elvárásnak, ugyanis az értelmezés lehetősége kiszámíthatatlan és korlátlan, és ez a szerződések egy részének megkötésekor olyan fokú bizonytalanságot eredményezhet, amely a jogbiztonság követelményével nehezen egyeztethető össze.⁶⁴ Ezzel szemben az AB hangsúlyozza,⁶⁵ hogy a társadalmi viszonyok sokrétűsége és változatossága miatt bizonyos esetekben éppen nem a részletező, hanem az általános, keretjellegű szabályozás segíti elő a jogbiztonságot. SZLADITS ehhez hasonlóan úgy vélekedik, hogy a jogbiztonság egyik legfőbb támasza a jogtételek állandósága, ezért főleg a magánjogban kerülni kell az alkalmi

⁶¹ MENYHÁRD im. 87.

⁶² KISS GÁBOR: A jóerkölcsbe ütköző szerződés I. *Céghírnök*, 2008/1. 11.

⁶³ MENYHÁRD im. 97-102.

⁶⁴ TILK PÉTER: A jogállamiság és a jó erkölcs viszonya a Ptk. semmisségi szabályában: a szerződések jó erkölccsel való összhangját más eszközökkel kell biztosítani. *Cég és Jog*, 2003/12. 5.

⁶⁵ ABH 55/2001.

törvényhozást, a törvényhozási túltermelést, a jogélet túlterhelését aprólékos szabályokkal valamint a jogszabályok sűrű váltogatását, módosítását.⁶⁶

EÖRSI szerint a generálklauzula a kódexeken alapuló és azokon túlmutató bírói jogfejlesztés legalizálásának fő módszere.⁶⁷ Az életviszonyok folytonos alakulása, változásai következtében jóerkölcsöt sértő szerződések teljes körű felsorolása egyrészt reménytelen vállalkozás volna, másrészt veszélyeztetné a jogbiztonságot. Hiszen ha újból és újból kiderülne, hogy a törvény hatályát ki kell terjeszteni olyan helyzetekre is, melyekre a jogalkotó eredetileg nem gondolt vagy nem gondolhatott, az ismétlődő törvénymódosítások bizonytalanságot eredményeznének.

2. A jóerkölcs fogalmának meghatározása a jóerkölcsbe ütköző szerződések esetében

A hatályos Ptk. 200. § (2) bekezdésének második mondata szerint „Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.”

Álláspontom szerint – SZALMÁVAL egyetértve – a ’nyilvánvalóan’ kitétel nem értelmezhető, mert egy jogügylet vagy jóerkölcsellenes, vagy nem.⁶⁸ Ugyanakkor a ’jó’ jelző is nehezen értelmezhető, mert az ’erkölcs’ szó önmagában is pozitív tartalmat hordoz, és az erkölcsi értékítéletek rendszerint általános érvényűek. MENYHÁRD úgy vélekedik, hogy a jóerkölcsbe ütközés nem attól nyilvánvaló, hogy egy bizonyos mennyiségi korlátot túllép, hanem attól, hogy az ilyen tartalmú, vagy ilyen céllal kötött ügylet érvényességét a jogrend megtagadja.⁶⁹ FÓNAGY szerint a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés olyan szerződést jelent, amely konkrét jogszabályi rendelkezést nem sért ugyan, azonban az általánosan elfogadott normákat, a társadalmi közfelfogást súlyosan, nyilvánvalóan, kirívóan sérti. Álláspontja szerint a tényállás a szerződési jog korlátjaként fogható fel, hiszen olyan morális normarendszert tesz a szerződési jog részévé, amelyet a Ptk. nem szabályoz.⁷⁰ SZALMA a szerződési szabadságnak kétféle korlátozástípusát különbözteti meg. Az első az általános,

⁶⁶ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog I., Általános rész.* Budapest: Grill, 1941. 43-44.

⁶⁷ EÖRSI im. 451. Ld. ehhez még: SZIGETI PÉTER: Szabály és norma azonossága és különbsége. *Jogtudományi Közlöny*, 2005/1. 12-13., ÚJLAKI LÁSZLÓ: A generálklauzulák jelentősége a magyar polgári jogi bírósági gyakorlatban. *Jogtudományi közlöny*, 1988/1. 1.

⁶⁸ SZALMA JÓZSEF: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban. *Magyar Jog*, 2011/7. 399.

⁶⁹ MENYHÁRD im. 254 - 255.

⁷⁰ FÓNAGY SÁNDOR: Jóerkölcsbe ütköző szerződés vs. Csalárd ügylet. *Gazdaság és Jog*, 2011/6. 9.

amely jóerkölcs generálklauzulája, a második a különleges korlátozás, melyet az egyes kényszerítő jogszabályok, pl. a tilos szerződések útján írja elő a törvény.⁷¹

A generálklauzula értelmezése és konkrét esetekre való alkalmazása két jogalkalmazói folyamat: értelmezés során meg kell állapítani, hogy mi a jóerkölcs, a konkretizálás során pedig azt, hogy mely szerződések, melyik a tilalom folytán semmisek.⁷²

A bírói gyakorlat szerint a jóerkölcs a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátaival, az általánosan kialakult erkölcsi normákat, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki. Tehát a bírót a társadalom közfelfogása szerint köteles megítélni a támadott ügyletet, amely objektívizált mércének tekintendő,⁷³ és nem azonosítható a bíróság szubjektív morális felfogásával. Azonban a jóerkölcsbe ütközés intézménye nem adhat alapot a szerződés jóerkölcsbe ütköző jellegének megállapítására, ha a jogszabályokból levezethető, és a gyakorlatban addig kialakított elvekkel összhangban lévő döntés az adott esetben ellenkezik a jogalkalmazó igazságérzetével.⁷⁴ Azon szerződések esetében, amelyek közérdeket sértenek, a társadalmi elfogadottság nem akadályozza a jóerkölcsbe ütközés címén a semmisség megállapításának. MENYHÁRD hangsúlyozza, hogy az ilyen helyzetekben akkor is előtérbe kerül a bírót személye, ha egyébként általánosan elfogadott tétel, hogy a jóerkölcsbe ütközés megítélésének alapja nem lehet a bírót saját erkölcsé.⁷⁵

A SOPOVNE–BOLERACZKY szerzőpáros szerint segítenek a jóerkölcs fogalmának tisztázásában a Ptk. bevezető rendelkezései is, melyek tiltják a tisztességtelen haszonszerzésre való törekvést, a joggal való visszaélést, a jogok rosszhiszemű gyakorlását. A szerzőpáros úgy vélekedik, hogy a valláserkölcseben gyökerezett értékek, pl. a ’tízparancsolat’ egy része ma is fellelhető polgári jogi szabályokban. A szabadság, az ember személyének tisztelete és védelme – melyek az Alaptörvényből is levezethetőek – taxatív felsorolás nélkül is kitöltik a jóerkölcs polgári jogi fogalmát.⁷⁶

Annak megítélése során, hogy a szerződés jóerkölcsbe ütközik-e és hogy ez a jóerkölcsbe ütközés a szerződés érvénytelenségét eredményezi-e, objektív és szubjektív elemeket egyaránt figyelembe kell venni.⁷⁷ Az LB egyik eseti döntésében hangsúlyozza, hogy

⁷¹ SZALMA im. (2011) 404.

⁷² MENYHÁRD im. 283-286.

⁷³ FÓNAGY im. 9.

⁷⁴ KISS im. 12.

⁷⁵ MENYHÁRD im. 308.

⁷⁶ SOPOVNE–BOLERACZKY im. 350.

⁷⁷ MENYHÁRD im. 290.

mindkét fél tudattartamának ki kell terjednie az ügylet etikátlan jellegére.⁷⁸ MENYHÁRD hasonlóképpen foglal állást, amikor megfogalmazza, hogy ha a szerződés tartalma nem ütközik jóerkölcsbe, de az egyik fél szándéka, szerződéses célja a szerződést jóerkölcsbe ütközővé teszi, a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának túlzott kiterjesztését jelentené, ha a szerződést önmagában emiatt tekintenénk érvénytelennek.⁷⁹ Azonban álláspontom szerint elképzelhető olyan jóerkölcsöt sértő ügylet, ahol az egyik félnek nincs tudomása az ügylet jóerkölcsbe ütköző voltáról. Pl. ha az eltartó annak tudatában köti meg a tartási szerződést, hogy az eltartott olyan súlyos betegségben szenved, amely miatt közeli halálával lehet számolni, de erről a körülményről az eltartottnak nincs tudomása, vagy olyan kötelezettség vállalása esetén, amelynek teljesítésére a szerződő félnek nincs lehetősége, és körülményeiben olyan változás sem várható, amely a szerződéses kötelezettségének teljesítését akár csak részben is lehetővé tenné. A bírói gyakorlat által szolgáltatott konkrét példák alapján alakítottam ki a következő fejezetben elemzett, 'a másik szerződő fél megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező ügyletek' esetcsoportját, amelyben elemzett esetek álláspontomat alátámasztják.

Tehát – az előbbieken kifejtettek alapján – szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti semmissége megállapításánál mind a szerződés tartalma, mind pedig a szerződő felek célja vagy a szerződés kötésének körülményei relevánsak lehetnek.

A jogalkalmazás azt a megoldást követi, hogy az egyes esetekben hozott döntések alapján esetcsoportokat képez, melyekből a joggyakorlat által levezetett elvek, absztrakt módon megfogalmazott szabályok segítségével dönti el, hogy a későbbi eset is ebbe az alkalmazási körbe tartozik-e, így az adott tényálláshoz minden esetben ugyanaz a jogkövetkezmény fog kapcsolódni. Az esetcsoportok és normává formálódó elvek képzése jelentős mértékben csökkenti azt a bizonytalanságot is, amely a jogalkalmazói jogalkotás utólagos jellegéből fakad.⁸⁰ Az ítélkezési gyakorlat szerint azoknál a tényállásoknál, melyek nem sorolhatóak a bírói gyakorlatban képződő esetcsoportok körébe, a jogrend normái által kifejezett értékrend – ideértve az alkotmányos értékeket is –, valamint a társadalomban uralkodó, erkölcsi normákban gyökerező általánosan elismert alapelvek, nyújthatnak támpontot. A bírói gyakorlat részéről e jogszabályhely általános fogalmának értelmezése több eseti döntésben megtörtént.⁸¹ Ezek szerint: A jóerkölcs olyan jogi kategória, amely a társadalom általános értékítéletét fejezi ki. Ebből következően a szerződés jóerkölcsbe

⁷⁸ LB. Gf. VI. 31. 227/2002/4.

⁷⁹ MENYHÁRD im. 291.

⁸⁰ MENYHÁRD im. 283-286.

⁸¹ Ld. BH 1993.604. BH 1999.409.

ütközőségének megállapítása során nem a szerződő fél érdeksérelmét, hanem azt kell vizsgálni, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e. „A joggyakorlat értelmében nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek minősül az a szerződés, amelyet a jogszabály ugyan nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti.”⁸²

V. A jóerkölcsbe ütköző szerződések esetkörei az elmúlt húsz év bírói gyakorlatában Magyarországon

Az elmúlt húsz év bírói gyakorlatára kiterjedő vizsgálódást a Ptk. 1991-es novellája indokolja, melynek eredményeként a Ptk. 200. § (2) bekezdésének utolsó mondata érvénytelennek nyilvánítja a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződéseket.

A vizsgálódás eredményeként a jóerkölcsbe ütköző szerződéseknek öt esetköre rajzolódik ki: 1. a tartási és gondozási szerződések, 2. a megbízási szerződések 3. a hitelezők kielégítési alapjának elvonására irányuló szerződések, 4. a „pilótajátékra” épülő szerződések, és 5. azok az ügyletek, amelyek az előbbi négy esetkörbe nem sorolhatóak be, azonban a másik szerződő fél, vagy harmadik személy megkárosítására irányulnak, vagy azt eredményezik.

A társadalmi viszonyok sokrétűsége és változatossága, valamint az életviszonyok folytonos alakulása, változásai következtében a jóerkölcsöt sértő szerződések kimerítő felsorolása és bemutatása reménytelen vállalkozás volna, ezért a kirajzolódott esetkörök a dolgozat szerzője által kiválasztott, az egyes esetszabványokra jellemző jogeseteken keresztül kerülnek bemutatásra.

⁸² BH 2000.260.

1. Tartási és gondozási szerződések

Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy jóerkölcsbe ütközőnek nyilvánítja a tartási szerződést akkor, ha az eltartó a szerződéskötéskor tudta, vagy biztos alappal következtethetett arra, hogy közeli hozzátartozója, az eltartott gyógyíthatatlan beteg, így tartási kötelezettségét csak rövid ideig kell teljesítenie, és a szerződés megkötése az örökösök vagy mások jogait és törvényes érdekeit sérti.⁸³ Az LB egy eseti döntése szerint nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő élettárssal az örökhagyó halála közeli bekövetkezésének tudatában megkötött olyan tartási szerződés, amelyben az eltartó az élettársi kapcsolat Ptk. 578/G §-ának (1) bekezdésében meghatározott fogalmi elemeit meg nem haladó, illetőleg nem a saját vagyona rovására megvalósuló tartási és gondozási szolgáltatások ellátását az örökhagyó teljes vagyonának a megszerzése ellenében vállalja. A körülmények is arra utaltak, hogy az örökhagyó élettársának a perbeli szerződés megkötésével a célja valójában az örökhagyó volt házasságából született gyermekei öröklési igényének, az örökhagyó halála esetére történő kijátszására irányult.⁸⁴ Az általános társadalmi közfelfogással ugyanis nem összeegyeztethető az, hogy a családtagok egymás öröklési igényeinek megrövidítése érdekében ilyen módon illetéktelen vagyoni előnyhöz jussanak.⁸⁵

Önmagában azonban abból a tényből, hogy az eltartó az eltartott betegségeit és körülményeit ismeri, nem következik, hogy közeli halálára számítva kötötték meg a tartási szerződést. Nem tekinthető tehát a jó erkölcsbe ütköző magatartásnak az, ha az eltartó a szerződés megkötését megelőzően törekszik az eltartott és körülményeinek alapos megismerésére.⁸⁶ A bírói gyakorlat tehát önmagában a súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenvedőkkel kötött tartási szerződést nem tekinti jóerkölcsbe ütközőnek, különös tekintettel arra, ha a szerződés kifejezetten a többnyire magát ellátni képtelen személy gondozását célozza.⁸⁷ Hiszen az ezzel ellentétes álláspont érvényesülése azt eredményezné, hogy az olyan gyógyíthatatlan betegségben szenvedők, akiknek a halálával esetleg viszonylag rövid időn belül számolni lehet, éppen az életük legnehezebb időszakában lennének kénytelenek támasz és segítség nélkül maradni.⁸⁸ Egységes ezért az ítélkezési gyakorlat abban, hogy ha a szerződéskötés pillanatában a kötelezett teljes bizonyossággal tudott a jogosult közeli

⁸³ BH 1995.3.158.

⁸⁴ BH 2002.310.

⁸⁵ BH 1995.3.158.

⁸⁶ BH 1995.158

⁸⁷ Ld. LB BH 2001.111. BH 2002.267. BH 2004.59.

⁸⁸ LB Pf. 20.884/1988., BH 1989.6.230., PJD. XI. 228., BH 2001.111., BH 2002.267., BH 2007.188.

haláláról, a bíróság akkor is köteles mérlegelni a tényeket. Az LB gyakorlata szerint ugyanis még ebben az esetben sem állapítható meg a szerződés semmissége akkor, ha a tartásra jogosult is tisztában volt közelgő halálával, és ennek tudatában kötötte meg a szerződést. Nem lehet semmisnek tekinteni a tartási szerződést abban az esetben sem, ha a magatehetetlen, súlyosan beteg, ápolásra szoruló eltartott gondozása más módon nem biztosítható, és akkor sem, ha az eltartó már a szerződés megkötése előtt is jelentős értékű szolgáltatásokat nyújtott az eltartottnak.⁸⁹ Álláspontom szerint azonban ilyen esetben az eltartó és eltartott közötti viszony, a felek tudattartalma, illetve a tartási szerződés megkötésére irányuló szándék vizsgálata elengedhetetlen. Hiszen pl. ha az eltartó a tartási szerződés megkötését megelőzően tartásban és gondozásban részesítette az eltartottat, akinek időközben fény derül olyan súlyos betegségére, amely miatt rövid időn belül bekövetkező halálára lehet számítani, azonban erről a körülményről az eltartottnak nincs tudomása, az ezt követően megkötött szerződés jóerkölcsbe ütköző volta megállapítható lehet, különösen akkor, ha ez örökösársak vagy mások jogait és törvényes érdekeit sérti.

A függőségi viszony kihasználása szintén a szerződés nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközése megállapításának alapja lehet. Ezt támasztja alá az LB azon eseti döntése is, mely szerint az örökhagyó és az alperes között, az örökhagyó felesége halálát követően létrejött, később tartási elemekkel kibővített ajándékozási szerződés, – melyben az örökhagyó a tulajdonában álló ingatlana tulajdoni illetőségét holtig tartó haszonélvezeti jogával terhelten az alperesre ruházta át – jóerkölcsbe ütközik, mivel a függési igény, a magánytól és az elhanyagoltságtól való félelem az idős ember pszichés működésében érzelmi síkon zavart okozott. Ennek eredményeként a szerződési akarat nem szabad megfontolásból, hanem az alperes meghatározó befolyása eredményeként jött létre. Az alperes az örökhagyóval kialakított élettársi kapcsolatból létrejött függőséget és a befolyását arra használta fel, hogy a maga számára vagyoni szempontból előnyös helyzetet teremtsen.⁹⁰

⁸⁹ P. törv. V.21 241/1978., Pl. BH 2004.59.

⁹⁰ BH 2012.8.

2. Megbízási szerződések

Nincs akadálya annak, hogy a felek ún. jutalékos, 'sikerdíjas' megbízás keretében a megbízott sikeres tevékenységétől tegyék függővé a díjfizetést. Ez a szerződés érvényes, a megbízott a kikötött díjra azonban csak akkor válik jogosulttá, ha eljárása eredményre vezetett.⁹¹ Ezért az LB egy elvi határozatában megállapította, hogy jóerkölcsbe ütközik a megbízási szerződés azzal kapcsolatos rendelkezése, hogy felmondás esetére a megbízottat a teljes, a megbízás teljesítése esetére kikötött megbízási díj megilleti az addig kifejtett ügyvédi tevékenység mértékétől függetlenül. Adott esetben a megbízási jogviszony felmondásának az aránytalan korlátozását jelentette, hogy a megbízási szerződés lehetővé tette a bizonytalan kimenetelű eredmény elérése nélkül, az ehhez fűződő kockázati elemek kiküszöbölésével a kiemelkedően magas megbízási díj elérését a felperes számára a megbízó felmondása esetére.⁹²

A 'sikerdíjas' megbízásokkal kapcsolatban kialakult bírói gyakorlat a kiemelkedően magas jutalék kikötését attól függően tekinti társadalmilag elfogadottnak és ezáltal érvényesnek, hogy a megbízott a meghatározott eredmény elérése érdekében tényleges kockázatot vállal. A megbízott kockázatát jelenti többek között, hogy az eredményt mennyi munkával és milyen költséggel éri el.⁹³ Ha a megbízott rátermettségén, "ügyességén" múlt az eredmény, ilyen esetben a társadalom értékítélete pozitív még akkor is, ha a jutalék kiemelkedően magas.⁹⁴ Az LB 2003-ban jóerkölcsbe ütközőnek minősítette Tocsik Márta ügyvédnö közvetítői díjának mértékét. Az ÁPV Rt.-t képviselő jogásznő megbízásával nem vállalt semmiféle kockázatot, mivel az önkormányzat képviselője a Vektor Rt. – már Tocsik megbízása előtt – lemondott járulékfizetési kötelezettségéről. Az ÁPV Rt. önkormányzatokkal szemben fennálló tartozásai kamatainak elengedése ezért nem múlhatott megbízottja fellépésén. Az LB megállapította, hogy a megbízási keretszerződések nyilvánvalón jóerkölcsbe ütköznek, hiszen az alperesek az első megbízási keretszerződés aláírásakor tisztában voltak a megbízási díj nagyságával és azzal, hogy a Tocsik Márta tevékenységének eredményessége biztosítva van. Tehát a kockázati elem hiánya alapozta meg a szerződés jóerkölcsbe ütközővé minősítését.⁹⁵ Ehhez hasonlóan, a Fővárosi Ítéltábla is megállapította egy eseti döntésében, hogy ha egy megbízási szerződésben a jobb, vagy kedvezőbb szolgáltatás ösztönzésére úgy kötnek ki további díjfizetést, hogy az annak

⁹¹ Ld. BH 2005.28. BH 2005. 317.

⁹² EBH2008.1771.

⁹³ EBH2008.1771.

⁹⁴ BH 2004.1.21.

⁹⁵ EBH 2003.956.

feltételül megjelölt, elérni kívánt többletcél már eleve biztos, de legalábbis a szerződő felek tudják, vagy megfelelő eljárás mellett tudniuk kell, hogy a kedvezőbb szolgáltatás eléréséhez minden feltétel fennáll, akkor a teljesítő félnek plusz eljárásra, ráfordításra nincs szüksége, emiatt az ilyen kikötés jóerkölcsbe ütközik.⁹⁶

3. A hitelezők kielégítési alapjának elvonására irányuló szerződések

A jóerkölcsbe ütköző szerződések körében kiemelt esetszoportot alkotnak azok a szerződések, amelyeknek célja a hitelezők kielégítési alapjának elvonása.⁹⁷

Az LB egyik eseti döntésében megállapította, hogy a felszámolási eljárás alatt álló felperes társaság által alperes társasággal 10 éves határozott időre kötött Együttműködési és Ingatlanbérleti Szerződés esetében a jóerkölcsbe ütközéshez szükséges többlettényállási elem fennáll, mert bizonyítást nyert, hogy a felek a bérleti szerződést azért kötötték meg, hogy a felperes felszámolásának megindulása ellenére biztosítsák a tevékenység folytatását egy olyan gazdasági társaságban - az újonnan alapított alperes vállalkozásban -, melyet nem terheltek tartozások, és hosszú távú kötelezettségeket vállaljanak a hitelezők hátrányára.⁹⁸

Ilyen helyzet adódhat azzal is, ha hogy az adós egyik hitelezője a másik rovására túlbiztosítja magát. Így szintén jóerkölcsbe ütközés miatt nyilvánította semmisnek az LB a felszámolási eljárás kezdeményezése után létrejött olyan szerződésmódosítást, amellyel az adós társaság a tagi kölcsöntartozása kiegyenlítéseként a pénzbeli követelés pénzben történő kiegyenlítése helyett, azonos értékben tárgyi eszközeit a hitelező tulajdonába adja. Az alperes hitelező ugyanis akkor jelentette be igényét a kölcsön visszafizetésére, amikor számára – a korábbi hitelezői felszólítások alapján – nyilvánvalóvá vált, hogy a felperes fizetéképtelen, tehát csökkentette a többi hitelező, különösen a rangsorban előbb álló hitelezők kielégítési alapját.⁹⁹ Hasonló helyzetet eredményez az a megállapodás, amelyet a hitelképtelenné vált kft. részére, annak tagjai által, személygépkocsi vásárlására nyújtott kölcsön visszafizetése tárgyában kötöttek meg, ha azt annak tudatában kötötték, hogy a társaság felszámolása iránti eljárás már megindult, és a szerződéssel más hitelezők kielégítési alapját elvonják. Így saját magukat előnyösebb gazdasági helyzetbe hozták a tagi kölcsönök kiegyenlítése eredményeként, más hitelezői követelésekkel szemben.¹⁰⁰ Szintén a társaság hitelezőinek

⁹⁶ BDT 2007.1585.

⁹⁷ Ld. BH 1999.382. BH 2000.24.

⁹⁸ BH 2012.69.

⁹⁹ BH 2011.200.

¹⁰⁰ BH 2008.190.

kielégítési alapja elvonása miatt minősítette az LB jóerkölcsöt sértő magatartásnak a gazdasági társaság tulajdonosai, egyben ügyvezetői által bejelentett csődhelyzetet közvetlenül megelőzően, a társaság által lízingelt személygépkocsi adásvétel keretében, az ügyvezetők részéről történő megvásárlását.¹⁰¹

Jóerkölcsbe ütközőnek nyilvánította a Fejér Megyei Bíróság azt az engedményezési szerződést is, amelyet olyan két gazdálkodó szervezet kötött, amelynek tulajdonosai azonos személyek voltak, mindkét gazdálkodó szervezet képviselőjét ellátták, és családi kapcsolat fűzte őket egymáshoz. A felperes betéti társaság követelésének átruházása ugyanis arra irányult, hogy a hitelezőit, legfőképpen a több mint tíz millió forintos adótartozás jogosultját, az APEH Fejér Megyei Igazgatóságát „kijátssza”, előlük a kielégítés alapját elvonja.¹⁰² Ezzel szemben, a Fővárosi Ítéltábla nem nyilvánította jóerkölcsbe ütközőnek azt az engedményezési szerződést, amelyet a felek felszámolás elrendelését megelőzően kötöttek annak ellenére, hogy az engedményezés következményeként a többi hitelező kielégítési alapja csökkent. Jogszabályi előírás ugyanis a felszámolás elrendelését megelőzően az adós által történő kielégítési sorrendre vonatkozóan nincs. Ezen kívül az engedményezési szerződés jogosultja csak a jelen perbeli bizonyítási eljárás során értesült arról, hogy a felperesnek fizetési nehézségei voltak. A szerződés jóerkölcsbe ütközésének megállapításához mindkét fél tudattartalmának ki kellett volna terjednie az ügylet etikátlan jellegére a szerződés megkötésekor.¹⁰³

Ellentmondás látszik megjelenni az LB azon két megállapításának összehasonlítása esetén, hogy egyik eseti döntésében jóerkölcsbe ütközőnek minősítette a szerződést, ha a kezességet vállaló cég igazgatója és annak a gazdasági társaságnak az ügyvezetője, amelyért a kezességvállalás történt, azonos személy volt.¹⁰⁴ Ezzel szemben egy későbbi elvi határozatában osztotta a másodfokú bíróság azon álláspontját, miszerint az a körülmény, ha az adós és a kezes gazdasági társaság ügyvezetését ugyanaz a személy látja el, nem teszi jóerkölcsbe ütközővé a kezési szerződést.¹⁰⁵

¹⁰¹ BH 2000.24. Ehhez hasonló még BH 1999.382.

¹⁰² BDT 2003.765.

¹⁰³ BH 2005.14.

¹⁰⁴ BH 1998.138.

¹⁰⁵ EBH 2009.2057.

4. „Pilótajátékra” épülő szerződések

A pilótajátékra épülő szerződések megjelenése hazai sajátosságnak tekinthető, illetve, mint jelenség a kelet-európai országokhoz köthető. A játék lényege egy, a szervező által generált szerződéses láncolat, ahol az újonnan belépők a befizetett összeget a „piramis elv” alapján a felettük levőknek ajándékozzák, tehát a korábban belépők a később csatlakozók révén kerülnek egyre magasabb pozícióba. Mivel a vállalt kötelezettség csak az új szerződéskötők által befizetett összegekből fedezhető, a rendszer egy idő után összeomlik. Az utóbb csatlakozó személyek nemcsak hozamot nem kapnak, de befizetéseiket is elvesztik, ugyanakkor a korábban belépők, mások megkárosítása árán irreálisan magas haszonhoz jutnak.¹⁰⁶ Tehát a résztvevők kockázata nem egyenlő, a várt nyereség - más szerencsejátékoktól eltérően - nem a véletlentől, mint szerencselemtől függ. Egy pilótajátékhoz kapcsolódó eseti döntésében az LB kiemelte, hogy nyilvánvalóan sérti a jóerkölcsöt az, hogy az alperes már a szerződés megkötésekor tudta, hogy a vállalt kötelezettségét nem tudja teljesíteni, ráadásul az ígérvény szerinti mértékű haszon vállalása önmagában is nyilvánvalóan sérti a jóerkölcsöt, mert összeegyeztethetetlen a közfelfogással, hogy a befektetett pénznek egy éven belül, több ezer százalékos hozamát ajánlja.¹⁰⁷ Egy másik hasonló eseti döntésében az LB hozzátette, hogy a rendszerbe belépővel kötött szerződés jóerkölcsbe ütközését az adott esetben az is megalapozta, hogy a veszteség kockázatát a belépők nem vállalták, a felperes ugyanis minden belépő részére ugyanazt ígérte, és semmilyen formában sem utalt a hozamkifizetés esetleges bizonytalanságára, elmaradására, reklámjaiban teljes kockázatmentességet sugallt.¹⁰⁸

5. Az előbbi esetkörökön kívüli, mások megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező ügyletek

5.1. A másik szerződő fél megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező szerződések

Az LB érvénytelennek nyilvánította a bérlő – mint jogosult – javára az a vételi jogot engedő szerződést, amely feljogosítja a jogosultat, hogy az öt évre szóló opció időtartamát egyoldalúan további öt évvel meghosszabbíthatja, és az opciós jog nem gyakorlása esetére a jogosultat bánatpénz fizetésére kötelezi, hiszen az opciós szerződésben a vételi jog

¹⁰⁶ BDT 2003.766. A felülvizsgálati bíróság ezen döntése az LB határozatainak hivatalos gyűjteményében elvi határozatként jelent: 1999.2.112.

¹⁰⁷ BH 1996.306. Ld. még LB Gf. I. 30. 822/1999/6. BH 2000. 215.

¹⁰⁸ BH 2000.215. Ld. még EBH 1999.112.

gyakorlásának biztosítékként bánatpénz kikötése jogszabályba és a jóerkölcsbe is ütközik. Tehát az alperes – a felperes vételi jogát kötelezettségbe fordítva – indokolatlanul, jelentős mértékű egyoldalú előnyre tett szert, amely az opciós szerződést a jóerkölcsbe ütközővé tette.¹⁰⁹

Egy másik eseti döntésében az LB megállapította, hogy olyan kötelezettség vállalása, amelynek teljesítésére a szerződő félnek nincs lehetősége és körülményeiben olyan változás sem várható, amely szerződéses kötelezettségének teljesítését – akárcsak részben is – lehetővé tenné, nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütköző magatartás. A perbeli esetben a felperes nem rendelkezett a kivitelezési munkák megkezdéséhez szükséges pénzfedezettel, ellene a felszámolási eljárás is megindult, majd megpályázott egy több tízmillió Ft. értékű beruházást, és alvállalkozói szerződést kötött a kivitelezési munkák egészének elvégzésére. Ez a szerződés is nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközött, mert olyan alacsony összegű díjban állapodott meg, amely az alvállalkozó ráfordításainak költségét sem biztosította.¹¹⁰

Ezen esetkörbe sorolhatóak a házassági vagyoni szerződések is, melyek esetében az általános társadalmi megítélést az adja, hogy a szerződő felek mennyiben és milyen okból térnek el a Csjt.¹¹¹ házassági vagyoni rendelkezéseitől, bizonyos vagyontárgyakat külön-, vagy közös vagyomba utalnak-e, jövőbeni, házastársi életközösség időtartama alatti szerzésük sorsát illetően miként rendelkeznek.¹¹² Nem ütközik a jóerkölcsbe a házassági vagyoni szerződés amiatt, hogy a közös-, illetve a különvagyon körét a törvénytől eltérően határozza meg.¹¹³ A Debreceni Ítéltábla szerint nem ütközik jó erkölcsbe a felek házassági vagyoni szerződése akkor sem, ha a szerződés megkötésekor azt a társadalmi megítélés nem minősíti tisztességtelennek, az utóbb bekövetkezett változások a szerződés jóerkölcsbe ütközésének megítélésekor nem értékelhetők, akkor sem, ha méltánytalanságot, vagy akár a társadalom értékítéletével össze nem egyeztethető helyzetet eredményeznek.¹¹⁴

Az LB viszont jóerkölcsbe ütközőnek ítélte meg azt a házassági vagyoni szerződést, amely az egyik házastárs csaknem teljes különvagyont és a közös vagyont egészét valós ellentételezés nélkül a másik házastársnak juttatja, aki ennek fejében csak a bizonytalan kimenetelű házastársi tartásdíj iránti igényéről mondott le és egy - a jogosult irányában hatálytalan - tartozásátvállalást tett. Majd a megszerzett vagyont részint már annak megszerzése előtt, részint pedig röviddel azt követően, ingyenesen a kiskorú, korábbi

¹⁰⁹ BH 2010.300.

¹¹⁰ BH 2003.451, BH 2004.141.

¹¹¹ 1952. évi IV. törvény - a házasságról, a családról és a gyámságról

¹¹² BDT 2010.2269.

¹¹³ BH 2011.337.

¹¹⁴ BDT 2010.2269.

házaságából született gyermekére ruházta át, amellyel nyilvánvalóan azt kívánta elérni, hogy a felperes kielégítési alapját elvonja arra az esetre, ha a felperes a szerződéssel kapcsolatban igényt támasztana. A perbeli szerződés azért ütközik jóerkölcsebe, mert méltánytalan és igazságtalan a felperes házastársra nézve az, hogy a rövid együttélés után megkötött házastársi vagyoni szerződés az alperes házastársat jelentős egyoldalú vagyoni előnyhöz juttatta.¹¹⁵

Egy másik esetben az elsőfokú bíróság ítéletében megállapította, hogy érvénytelen a felperes és az alperes között megkötött házastársi vagyoni közösséget megszüntető szerződés, melyet a veszekedést követően készítették el egy ügyvédi irodában, és amely perbeli ingatlan felperes nevén álló 1/4 illetőségét az alperes tulajdonába utalta házastársi vagyoni közösség megszüntetése címén. A bíróság azt látta megállapíthatónak, hogy a felek szerződéskötési nyilatkozata egy hirtelen jött, át nem gondolt elhatározásból fakadt, közöttük részletes elszámolásra nem került sor annak ellenére, hogy az ügyvéd őket erről tájékoztatta, és a felperest ajándékozási szándék nem vezette. Mivel a perben sem az ingyenes juttatás indoka, sem az a körülmény nem nyert bizonyítást, hogy a felperes tulajdoni részét a külön adósságai kiegyenlítéséért juttatta volna a felperesnek, a bíróság úgy foglalt állást, hogy a szerződés a jó erkölcsbe ütközik, ezért semmis. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet helybenhagyta és a tényállást kiegészítve megállapította, hogy a felperes egy átveszekedett éjszakát követően javasolta, hogy tulajdoni részét az alperesre íratja, hogy közöttük a veszekedések megszűnjenek. A bíróság úgy ítélte meg, hogy érzelmi zsarolás eredményeként jött létre az ellenszolgáltatás nélküli szerződés, ami a jó erkölcsbe ütközik, ezért semmis. A Legfelsőbb Bíróság szerint azonban téves ez a megállapítás, mert a felperes tudta, hogy az ingatlan mennyit ér, ellentételezést mégsem kért, a szerződéskötést is ő kezdeményezte. Álláspontja szerint mindezen körülményekből - függetlenül attól, hogy a felperes mit gondolt - az ingyenes juttatás szándékára lehet következtetni.¹¹⁶

A Csjt. 31. §-ának (5) bekezdése kimondja, hogy a bíróságnak gondoskodnia kell arról, hogy a vagyoni igények rendezésénél egyik házaspár se jusson méltánytalan vagyoni előnyhöz. Az első, illetve a másodfokú bíróság megállapításai, a Csjt. előbbi szakasza, valamint a perbeli esetnek az előző jogesettel¹¹⁷ való összehasonlítása alapján, – függetlenül a perbeli vagyontárgyak értékének különbségétől –, álláspontom szerint a házastársak perbeli szerződésének jóerkölcsebe ütközése megállapítható.

¹¹⁵ BH 1999.409.

¹¹⁶ BH 2000.539.

¹¹⁷ BH 1999.409.

5.2. Harmadik személy megkárosítására irányuló, vagy azt eredményező szerződések¹¹⁸

Az LB elvi határozatban állapította meg, hogy jóerkölcsbe ütközik, tehát semmis az a munkaszerződés, amelyet az ügyvezetői feladatok ellátására a házastársak, a tulajdonukban lévő gazdasági társaság többségi tulajdonának átruházása előtt, de későbbi hatálybalépéssel kötnek meg, és amely a gazdasági társaság részére jelentős hátrányt okoz. A perbeli esetben ugyanis a feladatok munkaviszonyban történő ellátását a korábbi körülményekhez képest semmi nem indokolta, arra a többségi tulajdonváltás miatt, a veszteséges működéshez képest kirívóan magas bérrel került sor, továbbá az új többségi tulajdonost mindezekről nem tájékoztatták.¹¹⁹ Szintén jóerkölcsbe ütközőnek minősítette az LB azt a szerződést, amelyben kirívóan alacsony vételár mellett, közvagyonnak minősülő ingatlant értékesítettek részben olyan személy számára, aki polgármesterként közjogi funkciót töltött be az adott önkormányzatnál, és így az önkormányzat kárára jutott jelentős értékű vagyoni előnyhöz.¹²⁰ Egyik eseti döntésében pedig az LB megállapította, hogy ha az ingatlanközvetítő egy zártkörű pályázaton meghirdetett ingatlan eladójának megbízottjaként eljárva – egy másik szerződés alapján, amelyről azonban az eladót nem tájékoztatta –, azt a „vevőt” közvetíti ki, akitől e tevékenysége miatt ugyancsak közvetítői díjat vett fel, vagy kötött ki szerződésben, ez utóbbi szerződés – ugyancsak mint jóerkölcsbe ütköző – semmis.¹²¹

Az LB nem nyilvánította azonban jóerkölcsbe ütközőnek azt a parthasználati megállapodást, melyet a II. r. alperes – aki csak átmeneti időszakra, a felperes stégijének elszállítását igénylő javítási idejére kapott engedélyt a felperes férjétől a saját stégijének a felperesi kikötőhelyen történő elhelyezésére – kötött meg I. r. alperessel (a vízfelület kezelőjével) öt évre úgy, hogy nem tájékoztatta az I. r. alperest arról, hogy a kikötői hely valójában a felperes használatában áll, és azt csak átmeneti jelleggel bocsátották rendelkezésére. Emellett a felperest sem tájékoztatta a szerződéskötés lehetőségéről, amelyről férje betegsége miatt nem szerzett kellő időben tudomást. A felperes utalt arra, hogy az üdülőtársulat megalakulásakor olyan gyakorlat alakult ki, amely szerint az juthatott kikötőhelyhez, aki stéggel már rendelkező üdülőt tudott vásárolni. A II. r. alperes azonban a felperessel ellentétben olyan üdülőt vett, amelynek tulajdonosa kikötési joggal nem rendelkezett. A felperes előadásából megállapítható, hogy a II. r. alperes a felperes terhére

¹¹⁸ Ld. még az elemzetteken kívül: BH 1993.604. BH 2001.572. BDT 2008.1743. BDT 2008.1780. BDT 2008.1921.

¹¹⁹ EBH 2008.1891.

¹²⁰ BH 2009.153.

¹²¹ BH 1997.241.

kihasználta az adódó lehetőséget, ez a magatartás azonban az LB szerint a társadalom erkölcsi értékrendszerét oly mértékben nem sérti, hogy ez az alperesek között megkötött szerződést érvénytelenné tegye.¹²² A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát kimondó jogintézménynek azonban éppen az a szerepe, hogy érvénytelenné nyilvánítsa azokat a szerződéseket, amelyek jogszabályt nem sértenek ugyan, azonban erkölcstelen tartalmuk, céljuk, vagy joghatásuk miatt az adott ügyben erkölcsileg elítélendő, méltánytalan helyzetek kialakulását idézik elő. Álláspontom szerint tehát a perbeli szerződés jóerkölcsbe ütközik.

Az elmúlt húsz év bírói gyakorlatát áttanulmányozva megállapítható, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalmának jogintézménye eszközt ad a bíróság kezébe, hogy mérlegelése szerint megvonja a jogi hatást az olyan szerződésektől, amelyek a tisztességesen gondolkodó ember erkölcsi értékrendjét sértik, illetve megakadályozza az olyan méltánytalan helyzetek kialakulását, melyeket ezen jóerkölcsbe ütköző szerződések, illetve magatartások teremtenek. Tehát a társadalom alapvető erkölcsi értékrendjének, a gazdasági rendnek és a szerződési jog tisztességességének védőbástyáját alkotja meg ezen jogintézmény.

¹²² BH 2009.106.

VI. A jóerkölcs és a közrend

1. A jóerkölcs és a közrend Európában

A mértékadó európai magánjogi kódexek¹²³ – a magyar Ptk.-hoz hasonlóan – kivétel nélkül megfogalmazzák a jogügyletekkel kapcsolatban etikai követelményeket. Pl. a német BGB 138. § (1) bekezdése szerint a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis.¹²⁴ A francia Code Civil 6. cikkelye¹²⁵ szerint érvénytelenek azok a szerződések, azaz szerződési rendelkezések, amelyek ellentétben állnak a közrenddel és a jóerkölccsel, az 1133. cikkely pedig a szerződések körében kifejezetten is tilalmazza azt a szerződéses jogcímet, amely a jóerkölccsel vagy a közrenddel ellentétes.¹²⁶ Az osztrák ABGB 879. § (1) bekezdése szerint a szerződés, amely törvényi szabályt, vagy jóerkölcsöket sért, semmis.¹²⁷ Szintén semmissé nyilvánítja a jóerkölcsbe ütköző szerződést a svájci kötelmi jogi törvény 20. § (1) bekezdése, mely szerint a szerződés semmis, amennyiben tárgyát tekintve lehetetlen, tilos, vagy ellentétben áll a jóerkölccsel.¹²⁸ Az olasz Codice Civile 1343. cikkelye ugyancsak tiltja a jóerkölcsbe és a közrendbe ütköző szerződést.¹²⁹

Tehát a hagyományos európai polgári jogi kódexekben a szerződéskötésre vonatkozó alaprendelkezések közös jellemzője, hogy deklarálják a szerződéskötési autonómiát, de a szerződés nem lehet ellentétben a jóerkölccsel, illetve a francia Code Civil és az olasz Codice Civile érvénytelenné nyilvánítja a jóerkölcsbe ütköző szerződéseken kívül a közrendbe ütközőket is.¹³⁰ Ehhez hasonlóan a magyar kodifikációs hagyományok¹³¹ is a közrend és a jóerkölcs generálklauzuláival határozták meg a szerződéskötési szabadság általános korlátját,

¹²³ Code Civil, BGB, ABGB, OR, Codice Civile, ezeken kívül a portugál Código Civil 281. cikkelye, holland polgári törvénykönyv 3. könyvének 40. cikkelye is, és a 2011. október 1-jén hatályba lépő román polgári törvénykönyv is megfogalmazza 1169. cikkében, hogy „a felek szabadon köthetnek bármilyen szerződést és meghatározhatják ezek tartalmát, a törvény, a közrend és a jóerkölcs által meghatározott korlátok között.”

¹²⁴ Das Bürgerliches Gesetzbuch § 138 (1) Ein Rechtsgeschäft, das gegen die guten Sitten verstößt, ist nichtig.

¹²⁵ Code Civil, Art. 6. On ne peut déroger par des conventions particulières, aux lois qui intéressent l'ordre public et les bonnes moeurs.

¹²⁶ Code Civil, Art. 1133. „La cause est illicite, quand elle est prohibée par la loi, quand est contraire aux bonnes moeurs ou á l'orde public”.

¹²⁷ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch § 879. Ein Vertrag, der gegen ein gesetzliches Verbot oder gegen die gute Sitten verstößt, ist nichtig.

¹²⁸ Obligationenrecht Art. 20. Ein Vertrag, der einen unmöglichen oder widerrechtlichen Inhalt hat oder gegen die guten Sitten verstößt, ist nichtig.

¹²⁹ Articolo 1343. Codice Civile: La causa illecita quando contraria a norme imperative, all'ordine pubblico o al buon costume.

¹³⁰ SZALMA JÖZSEF: Közrendsérelmes szerződések és jogi következményei. *Magyar Jog*, 2010/11. 642.

¹³¹ Ld. 1900. évi Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezet első szövegének 956. §-a, második szövegének 747. §-a, a Polgári Törvénykönyv Javaslatának 1916-os harmadik szövegének 749. §-a, az 1928. évi Mtj. 973. §-a a jóerkölcsbe vagy közrendbe ütköző szerződés semmisségét kimondta.

mintegy a közrend morális tartalmára is utalva.¹³² Tehát a közrend és a jóerkölcs a szerződéskötési szabadság korlátjaként az említett európai magánjogi kódexeken kívül a XX. század eleji magyar magánjogi törvénytervezetekben is megjelent, azonban e két generálklauzula pontos tartalma sem a külföldi, sem a magyar magánjogi törvények által nem kerül meghatározásra, konkretizálásukat a jogalkotó az eseti jogalkalmazásra bízta. Újabb nehézségként vetődik fel e generálklauzulák konkretizálása és elhatárolása körében, hogy az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 36. cikke több nyelvben összemosni látszik a közrend, a jó erkölcsök, és a közerkölcs fogalmát: *public morality, öffentlichen Sittlichkeit, moralité publique, moralità pubblica*.¹³³

Az előbbieken kifejtettek indokolják, hogy megvizsgáljuk ezen kifejezések egymáshoz való kapcsolatát.

2. A jóerkölcs és a közrend kapcsolata

A vizsgálódás aktualitását jelzi, hogy 2012. október 26-27-én Groningenben megrendezésre került nemzetközi konferencián számos európai ország jogtudósa vizsgálta a közrend, a közerkölcs és a társadalmi igazságosság fogalmának szerepét az európai magánjogban. Az előadássorozatot SALVATORE PATTI¹³⁴ nyitotta meg, a közrend és a jóerkölcs generálklauzuláinak az európai szerződési jogban történő értelmezésével.¹³⁵

Mára általánosan elfogadottá vált, hogy a közrend anyagi- és eljárásjogi vonatkozásokat egyaránt magába foglal, és ezek egymásra kölcsönösen hatást gyakorolnak.¹³⁶ Ezzel szemben a jóerkölcs a hatályos magyar jogban kizárólag anyagi jogi kategória. BADÓ ATTILA és BÓKA JÁNOS szerint a közrendnek különböző anyagi jogi vonatkozású elemei különíthetők el, úgy mint a feltétlen érvényesülést kívánó jogszabályok, az államérdek és a külkapcsolatok, az alapvető jogelvek és a jóerkölcs.¹³⁷

A közrend jogintézményének elsődleges alkalmazási területe a nemzetközi magánjog. Alkalmazására ezen a területen kizárólag akkor kerülhet sor, ha a tényálláson

¹³² SZALMA im. (2010) 642.

¹³³ DELI GERGELY: A generális klauzulák dogmatikai, történeti, és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára. Doktori értekezés, Budapest: PPKE-JÁK 2009. 213.

¹³⁴ Az University of Rome I "La Sapienza" professzora.

¹³⁵ SALVATORE PATTI: Interpretations of the General Clauses "Public Policy" and "Good Morals" in European Contract Law.

¹³⁶ KECSKÉS LÁSZLÓ–NEMESSÁNYI ZOLTÁN: Magyar közrend – nemzetközi közrend – közösségi közrend. *Európai Jog*, 2007/3. 26.

¹³⁷ BADÓ ATTILA–BÓKA JÁNOS: *Európa kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás*. Miskolc: Bíbor, 2002. 87-90.

keresztül megvalósul a belföldi jogrendszerhez való kapcsolódás.¹³⁸ Ebben az esetben a belső kollíziós jog által a külföldi jog alkalmazása hazai bírósági fórum határozata alapján kizárható, amennyiben az ellentétes a belső jogrenddel, azaz a közrenddel.¹³⁹ KARSAI szerint a közrendi fenntartás mindig kivétel, amelynek magja az adott állam immanens értékeihez kötődik.¹⁴⁰ Míg a francia, angol, olasz jogrendszerekben a belső közrend jogintézménye jelent meg először, addig Magyarországon a XIX. sz. végén először a nemzetközi magánjogban használják a fogalmat, majd a XX. század eleji magánjogi kodifikációk¹⁴¹ eredményeként a polgári jogban is megjelenik a belső közrend jogintézménye.¹⁴² TRÓCSÁNYI,¹⁴³ SZLADITS¹⁴⁴ és SZÁSZY¹⁴⁵ is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy indokolt-e a jóerkölc, illetve a közrend, mint két önálló jogi kategória bevezetése a magyar magánjogba, azonban nézeteik kifejtésére a jelen dolgozatban nincs lehetőségem.

A hazai bírói gyakorlat elsősorban nem a nemzetközi magánjogi jogviszonyok vitás kérdéseinek eldöntésére alkalmazza a közrend intézményét, hanem a tisztán belföldi elemeket tartalmazókra is. A közzétett ítéletek szinte kivétel nélkül a belföldi választottbírósági ítéletekkel¹⁴⁶ szemben, a magyar közrendbe¹⁴⁷ ütközés miatt kezdeményezett érvénytelenítési eljárásban születtek.¹⁴⁸

A belső közrend fogalmának jogi alapját a francia Code Civil 6. §-a adja, miszerint: a felek megállapodása nem ronthatja le azokat a törvényeket, amelyek a közrendre és a jó erkölcsre vonatkoznak.¹⁴⁹ RAFFAI szerint akkor beszélhetünk belföldi közrendről, amikor egy tisztán belföldi elemeket tartalmazó jogviszony, pl. szerződés, ütközik az adott állam alapvető

¹³⁸ RAFFAI KATALIN: Kalandozás a belföldi közrend fogalmának a magyar jogrendszerben való felbukkanása és jelenléte körül. *Jogtudományi közlöny*, 2007/10. 438.

¹³⁹ SZALMA im. 2010. 641.

¹⁴⁰ KARSAI KRISZTINA: *A Közrend európai (jogi) fogalma*. In *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 12. köt. Tanulmányok a „Rendészeti kutatások – A rendvédelem fejlesztése” című tudományos konferenciáról. 2011. 30.

¹⁴¹ 1900. évi Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezet 956. § második szöveg 747. §, Polgári Törvénykönyv Javaslatának 1916-os harmadik szövege: 749. §, 1928. évi Mtj. 973. § jóerkölcbe vagy közrendbe ütköző szerződés semmisségét kimondta.

¹⁴² RAFFAI im. (2007) 441.

¹⁴³ TRÓCSÁNYI JÓZSEF: *Erkölcstelen ügyletek (Turpis causa)*, Grill, Budapest, 1909.

¹⁴⁴ SZLADITS KÁROLY: *A Magyar magánjog vázlat* I. Grill, Budapest, 1933.

¹⁴⁵ SZÁSZY ISTVÁN: *A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*. Budapest: Egyetemi Ny., 1947.

¹⁴⁶ A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 55. §-ának (2) bekezdése szerint a választottbírósági ítélet érvénytelenítése arra hivatkozással is kérhető, hogy (...) „b) az ítélet a magyar közrendbe ütközik.” Ld. pl. BH 2003.127.

¹⁴⁷ A Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiumának a fogyatékossgal született gyermek saját jogú kártérítési igénye tárgyában hozott kollégiumi véleménye is utal a magyar állam belső közrendjére, amikor megállapítja, hogy annak a szempontnak az elfogadása, hogy „jobb lett volna nem megszületnie” ugyanúgy érinti a magyar állam közrendjét, mint ahogy arra – a jogösszehasonlításban kifejtettek szerint – jónéhány nyugati állam bírósági ítélete közrendi kifogásként utal.

¹⁴⁸ RAFFAI im. (2007) 438.

¹⁴⁹ Code Civil, Art. 6. On ne peut déroger par des conventions particulières, aux lois qui intéressent l'ordre public et les bonnes moeurs.

gazdasági- társadalmi- erkölcsi értékrendjét megtestesítő normába.¹⁵⁰ A belföldi jogrendszernek vannak tehát olyan alapelvei, alapintézményei, alapvető értékei, melyek az adott állam belföldi közrendjét alkotják.¹⁵¹ VÉKÁS úgy fogalmaz, hogy „Közismert, hogy minden jogrendszernek van egy magja, amely arra hivatott, hogy az illető rendszer gazdasági társadalmi, politikai, erkölcsi alapjait közvetlenül védje, és egyúttal az adott társadalmi – jogi berendezkedés alapvető értékrendjét kifejezésre juttassa, legtöbbször alkotmányos elvek formájában”.¹⁵² Az AB egyik határozatában¹⁵³ megállapította, hogy a jóerkölcsbe ütközés tilalmának generálklauzulájában a társadalomban érvényesülő erkölcsi normarend követelményei jelennek meg. Az LB egyik eseti döntése¹⁵⁴ szerint „a jóerkölcs a társadalom általános erkölcsi értékítéletét (...) fejezi ki”, egy másik eseti döntésében¹⁵⁵ pedig megfogalmazza, hogy „a jóerkölcsbe ütközés olyan szerződésekre állapítható meg, melyek tartalmuknál, joghatásuknál vagy a felek által elérni kívánt közös cél miatt általánosan elfogadott társadalmi értékrendbe ütköznek”.

Tehát a bírói gyakorlat szerint – a belföldi közrendhez hasonlóan – a jóerkölcs generálklauzulája is az adott államban érvényesülő társadalmi, gazdasági, erkölcsi normarend védelmét szolgálja.

Az európai jogrendszerekben általában a szerződés semmisségének három általánosan elismert csoportja különböztethető meg: a tilos szerződések,¹⁵⁶ a jóerkölcs elleni szerződések,¹⁵⁷ és a közrendsérelmes szerződések.¹⁵⁸ A jogkövetkezmény mindhárom esetben főszabályként a szerződés semmisége, *ex tunc* hatállyal. Közös vonásként jelenik meg ezeknek a jogellenes szerződéseknek a széles körű megtámadhatósága, nemcsak a felek kezdeményezésére, hanem a közérdeket óvó ügyész, vagy bármely érdekelt személy részéről.¹⁵⁹ A közrendsérelmes és a jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalma SZALMA szerint árnyalataiban különböző értékrendeket oltalmaznak – álláspontja szerint csak annyi a közös bennük, hogy ahol e kifejezések a különböző kódexekben helyet foglalnak, a szerződési szabadság általános korlátozásaként jelennek meg, megszegésük esetén pedig a szerződés

¹⁵⁰ RAFFAI KATALIN: A nemzetközi magánjogi közrend rétegei - különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra, Doktori értekezés, Budapest: ELTE ÁJK, 2008. 7-8.

¹⁵¹ BURIÁN LÁSZLÓ–KECSKÉS LÁSZLÓ–VÖRÖS IMRE: Magyar nemzetközi kollíziós magánjog európai jogi kitekintéssel. Budapest: KRIM, 2006. 129.

¹⁵² VÉKÁS LAJOS: *A nemzetközi magánjog alapjai*. Budapest: TKK, 1986. 106.

¹⁵³ ABH 801/B/2002.

¹⁵⁴ BH 1999.9.409. Ld. még BH 2000.6.260. II. rész, 2003.11.451. és BDT 2004.4.37.

¹⁵⁵ BH 2005.28.

¹⁵⁶ Verbotene Vertraege, a német, az osztrák, és a svájci jogban.

¹⁵⁷ Les contrats contre le bon foi, a francia jogban, die Vertraege gegen die gute Sitten, a német jogban.

¹⁵⁸ A francia jogban: contrats contre l'ordre public.

¹⁵⁹ SZALMA JÓZSEF: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban. Magyar Jog, 2011/7. 397.

semmisségét vonják magukkal.¹⁶⁰ Az AB pedig egyik határozatában¹⁶¹ állapította meg, hogy a jóerkölcsbe ütközés tilalma is felfogható úgy, mint a szerződéses szabadsággal való visszaélés tilalma.

RAFFAI a belföldi közrend védelmével összefüggésben írja, hogy az államok fenntartják maguknak a jogosultságot, hogy megszabják azokat a konkrét feltételeket, melyek a felek magánautonómiáját korlátozzák.¹⁶² A közrend generálklauzulájának magánautonómiát korlátozó szerepe is párhuzamba állítható a jóerkölcs hasonló funkciójával. Az LB egy eseti döntésében¹⁶³ megállapította, hogy a felek szerződési szabadsága, magánautonómiája nem korlátlan, a konkrét jogi normák mellett részükre az erkölcsi szabályok is korlátokat szabnak, amelyek a magatartások bizonyos területeit kivonják a szabadon választható cselekedetek köréből. Egy másik eseti döntése¹⁶⁴ szerint pedig „A jóerkölcs a bírói gyakorlatban kialakult értelmezés szerint (...) a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés szerint meghatározott korlátait, az erkölcsileg elvárható cselekvés "zsinórmértékét" fejezi ki” Az AB is megállapította a hivatkozott határozatában,¹⁶⁵ hogy „a jóerkölcs generálklauzulája a privátautonómia morális határát jelöli ki, és azon belül a jogalanyok magatartását, döntéseik irányát és tartalmát kívánja befolyásolni”. Mindkét generálklauzula tehát a magánautonómia korlátozásán keresztül a közérdeket védi. Az LB elvi határozata szerint¹⁶⁶ „(...) a jogalkotó Ptk. 200. §-a (2) bekezdésének törvénybe iktatásával tehát meghatározza azt a társadalmi-, illetve közérdeket, amelyet a polgári jog eszközeivel védeni kíván.” Egy választottbíróági határozat¹⁶⁷ is kimondja, hogy megvonja a jogi hatást a közérdeket sértő szerződésektől, azokat semmisnek nyilvánítva, illetve egyik eseti döntésében az LB is megállapította, hogy „a Ptk., a felek által célzott vagyoni jogi hatás megvonása útján semmisnek nyilvánítja azokat a szerződéseket, amelyek közérdekbe ütköző törekvéseket fejeznek ki, ide tartoznak a jóerkölcsbe ütköző szerződések is”.¹⁶⁸ A közrendbe ütközés is valamilyen, a közérdeket sértő rendelkezést feltételez.¹⁶⁹ A jogtudomány különböző szempontok szerint igyekszik meghatározni azt a társadalmi érdeket, amelynek védelmére a közrend szolgál. Az alkotmányos tételek mellett ilyenek az alapvető emberi jogok és az erkölcsi követelmények

¹⁶⁰ SZALMA im. (2010) 641.

¹⁶¹ ABH 801/B/2002.

¹⁶² RAFFAI im. (2008) 9.

¹⁶³ BH 2005.28.

¹⁶⁴ BH 1999.9.409.

¹⁶⁵ ABH 801/B/2002.

¹⁶⁶ EBH 2004.1043.

¹⁶⁷ VB hat. 2004.4.

¹⁶⁸ BH 2005.28.

¹⁶⁹ Ld. BH 1997.488. In BADÓ – BÓKA im. 92.

is.¹⁷⁰ Az AB hivatkozott határozata,¹⁷¹ ehhez hasonlóan a jóerkölccsel összefüggésben megállapította, hogy „Amikor ítékezése során a bíróság egy-egy magatartást jóerkölcsbe ütközőnek minősít, akkor az Alkotmány értékrendje mellett a társadalomban érvényesülő erkölcsi normarend követelményeire kell tekintettel lennie.”

Összegezve vizsgálódásom eredményeit, megállapítható, hogy mind a belső közrend, mind pedig a jóerkölcs generálklauzulájának egyik összetevője az alkotmány értékrendje,¹⁷² és a társadalom általános erkölcsi értékítélete. Mindkét generálklauzula a közérdek védelmében a privátautonómia morális határát jelöli ki.¹⁷³ A különböző európai magánjogi kódexekben a szerződési szabadság általános korlátozását jelentik, és megszegésük esetén főszabályként a semmisség jogkövetkezményét vonják maguk után. Értékvédelmi funkciójuk is hasonló, amennyiben mindkét generálklauzula az adott állam alapvető gazdasági, társadalmi, erkölcsi értékrendjének védelmére szolgál.

Jelentős különbség a két jogintézmény között, hogy a belső közrend megsértésének szükséges feltétele a jogrendszer valamely feltétlen érvényesülést kívánó jogszabályának megsértése, amely közvetlenül az állam, gazdasági és társadalmi rendjének alapját védik. Ezzel szemben egy jogszabályi követelményeknek megfelelő szerződés is lehet jóerkölcsbe ütköző, vagyis erkölcsstelen.¹⁷⁴ Mivel a közrend anyagi vonatkozású eleme a jóerkölcs, az a következtetés vonható le, hogy a közrend sérelme szükségszerűen magába foglalja a jóerkölcs megsértését is. A közrend tehát átfogóbb kategória, az alapvető értékek teljeskörű védelmét a közrend jogintézménye biztosítja. A BADÓ–BÓKA szerzőpáros a jóerkölcs fogalmának közrendi szempontú értelmezésére hívják fel a figyelmet, ami álláspontjuk szerint azért szükséges, mert a belső jog esetleg nem is tilalmazza azokat a magatartásokat, amelyeket a nemzetközi közösség általánosan és egyértelműen elítél, vagy ha mégis, az adott cselekmény nem feltétlenül esik ezek hatálya alá.¹⁷⁵ A magyar jogtudomány két kiemelkedő személyisége, SZLADITS és SZÁSZY indokoltak tartotta, és a polgári jog rendszerébe beilleszthetőnek találta a belső közrend kategóriáját, mint a szerződési szabadság általános korlátját.

Az előbbiek alapján, illetve a jóerkölcs fogalmi bizonytalansága miatt átfogalmazható lehetne a Ptk. 200. § (2) bekezdésének második mondatában megfogalmazott

¹⁷⁰ LAMM VANDA–PESCHKA VILMOS: *Jogi Lexikon*. Budapest: Complex, 2009, 423.

¹⁷¹ ABH 801/B/2002.

¹⁷² Pl. ABH 24/1996. Az AB e határozata indokolásában már rámutatott arra, hogy a művészeti élet szabadsága a műalkotások kiállításokon való bemutatásának jogát is jelenti. Ez a jog pedig más alkotmányos jog vagy érték megvalósítása, így az erkölcsök, vagy a közrend védelme érdekében korlátozható.

¹⁷³ ABH 801/B/2002.

¹⁷⁴ Ld. BH 2000.6.260. 2003.11.451. BDT 2004.4.37. BH 2009.106.

¹⁷⁵ BADÓ–BÓKA im. 89. Példaként említi: *Soleimany v Soleimany*. 3 WLR 811 (1998)

rendelkezés a következőképpen: Semmis az a szerződés, amely a társadalom általános erkölcsi értékítéletét sérti, illetve a közrendbe ütközik.

3. Érvek az „európai közerkölcs” fogalma mellett

A generálklauzulák közösségi szintű alkalmazását indokolja, hogy e normák lehetőséget adnak kompromisszumok megkötésére, a társadalmi viszonyok különbözőségéhez és sokrétűségéhez megfelelő rugalmasságot biztosítanak a közösségi célok elérése érdekében,¹⁷⁶ ezáltal hozzájárulnak a jogbiztonság fenntartásához. Az AB is hangsúlyozta,¹⁷⁷ hogy bizonyos esetekben éppen nem a részletező, hanem az általános, keretjellegű szabályozás segíti elő a jogbiztonságot.

DELI szerint az Európai Unióban a generálklauzulák konkretizálásához szükséges támpontnak tekinthető az emberi jogi konvenció, a tervezett alkotmány, az alapszerződésből kiolvasható alapértékek, mint a diszkrimináció tilalma és az alapvető szabadságok.¹⁷⁸

Az AB megállapította,¹⁷⁹ hogy a jóerkölcs, mint magánjogi kategória áttételesen kapcsolódik a közerkölchöz. A határozat szerint a közerkölcs védelmének a szükségességét a legfontosabb nemzetközi emberi jogi dokumentumok¹⁸⁰ is elismerik. Hivatkozik az LB egyik eseti döntésére,¹⁸¹ amely szerint a közerkölcs fogalmába azok a magatartási szabályok sorolhatók, amelyeket a társadalom általánosan elfogad, közerkölcs ugyanis erkölcsi közfelfogást jelent a társadalmilag helyesnek tekintett magatartási szabályokról. Kifejti továbbá, hogy az erkölcsi rend védelmére hivatott jogi korlátozások lehetőségét a nemzetközi egyezményeken kívül az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) joggyakorlata is megerősíti. A „jóerkölccsel ellentétes viselkedés” tartalma tekintetében az EJEB respektálja az állami bíróság által hozott ítélet meghatározását, amely szerint a jóerkölccsel ellentétes viselkedés olyan magatartásként határozható meg, amelynek jellegzetessége, hogy azt az érintett személy kortárs honfitársainak nagy többsége inkább rossznak, mint jónak tartja”.¹⁸²

Az EUMSZ 36. cikke meghatározza azokat a jogcímeket, amelyek a tagállamok közötti áruforgalomban megengedhető korlátozásokat jelenthetnek. Ezek között a közerkölcs

¹⁷⁶ DELI im. 208.

¹⁷⁷ ABH 55/200.

¹⁷⁸ DELI im. 211.

¹⁷⁹ ABH 801/B/2002.

¹⁸⁰ Pl. az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata; a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény

¹⁸¹ BH 1992.454.

¹⁸² Ld. Hashman és Harrup c. Nagy-Britannia ügyben 1999. november 25-én kelt ítélet, no. 25594/94, § 38.

és a közrend is szerepel. A közrend ezen kívül fontos korlátja a más tagállamban született ítéletek elismerésének és végrehajtásának.¹⁸³

Azonban jelenleg az Európai Unióban a jogalkotó nem egy egységes közösségi közrendi koncepciót említ,¹⁸⁴ és a közerkölcsre történő utalások sem egy egységes, közös értékrendre utalnak, hanem a tagállami értékrendre vonatkoznak. Ezen kívül a különböző jogi, társadalmi és morális háttér következtében a tagállamokban eltér az egyes generálklauzulák értéktartalma és értékintenzitása is.¹⁸⁵ Az EJEB gyakorlata szerint a különböző államok belső jogrendjéből nem lehet levezetni az erkölcs egységes európai fogalmát, az erkölcs fogalmának helyhez és időhöz kötött meghatározása az államok belső szerveire hárul.¹⁸⁶ Ehhez hasonlóan a MÁDL–VÉKÁS szerzőpáros is megállapítja a közrenddel kapcsolatban, hogy az tartalmában, időben és térben változó kategória, mindig az adott társadalmi-gazdasági berendezkedés és politikai-erkölcsi felfogás függvénye.¹⁸⁷ Ebből adódóan nehéz meghatározni a közrend, illetve a jóerkölcs fogalmának azokat az összetevőit, amelyek széles körben elismertek.

MENYHÁRD szerint azonban vannak olyan értékek, amelyek minden társadalomban érvényesülnek. Álláspontja szerint a legalapvetőbb erkölcsi értékekre – mint az emberi méltóság, a család integritásának védelme, a társadalomra veszélyes emberi magatartásoktól való tartózkodás – rakódik az erkölcsi értékeknek azon rétege, amelyek a társadalmi és gazdasági viszonyoktól függetlenek.¹⁸⁸ FÖLDESI úgy vélekedik, hogy a különböző erkölcsi értékrendek, miközben egyes kérdésekben jelentősen eltérnek egymástól, egyúttal konvergenciaelemeket is tartalmaznak. Ezek olyan normák, melyek viszonylag állandó értékekre épülnek, és számuk lényegesen meghaladja a változó értékekre épülő normákat.¹⁸⁹ A Európai Unió Alapjogi Chartájának Preambuluma szerint az Európai Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik.¹⁹⁰ RAFFAI álláspontja szerint vannak olyan univerzális, nemzetek felett álló értékek, amelyek a nemzeti közrendekbe szervesen is beépültek. Pl. ilyen nemzetközileg elismert értékeket testesítenek meg az emberi jogok.¹⁹¹ Álláspontja szerint a

¹⁸³ Ld. a Brüsszeli Egyezményben és az azt felváltó 44/2001/EK rendeletben.

¹⁸⁴ RAFFAI im. (2008) 75.

¹⁸⁵ DELI im. 211.

¹⁸⁶ 1988. május 24-én hozott ítélet a Müller c. Svájc ügyben, no. 10737/84, § 35.

¹⁸⁷ MÁDL FERENC–VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Nemzeti TKK, 2004. 119.

¹⁸⁸ MENYHÁRD im. 102.

¹⁸⁹ FÖLDESI im. 34.

¹⁹⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01), Preamble „(...) the Union is founded on the indivisible, universal values of human dignity, freedom, equality and solidarity; it is based on the principles of democracy and the rule of law.”

¹⁹¹ RAFFAI im. (2008) 135.

közösségi jog inkorporálása a tagállamok nemzeti jogába is végső soron a közrend egységesülésének irányába hat, az egyre erősödő európai integráció és bővülő uniós jogszabályok révén tehát a belső közrend generálklauzulája egyre több európai tartalommal bír.¹⁹² Ennek megfelelően kialakulóban van egy európai közrend,¹⁹³ ami az EJEB alapjogi princípiumai köré szerveződik, és a közös nemzeti értékekre való utalással a nemzeti közrendek magasabb szintű integritását célozza,¹⁹⁴ melynek hiányában a közrendi korlátozások tartalma is tagállamonként eltérő lenne, ami nem felelne meg a közösségi jognak.¹⁹⁵

Az Európai Unió Alapjogi Chartája,¹⁹⁶ a közösségi magánjogra vonatkozó tervezetek,¹⁹⁷ a szerződéses kötelekre alkalmazandó jogról szóló 1980-as Római Egyezmény, a Bécsi Vételi Egyezmény, az UNIDROIT Alapelvek,¹⁹⁸ az Európai Szerződési jog Alapelvei,¹⁹⁹ és az európai magánjogi kódexek által a jogügyletekkel kapcsolatban megfogalmazott hasonló etikai követelmények²⁰⁰ is abba az irányba mutatnak, hogy van reális esély egy közös értékrend alapjainak lefektetésére. A közösségi jog inkorporálása a tagállamok nemzeti jogába – a közrenddel kapcsolatos tendenciához hasonlóan – az erkölcsi közfelfogás egységesülésének irányába hathat. A szerződési jog teljeskörű harmonizációjának elengedhetetlen feltétele lenne egy többé-kevésbé egységes, közös európai társadalmi erkölcsi értékrend. Ennek – az európai közrend fogalmához hasonló – intézményesítése érdekében érdemes lenne elgondolkodni egy univerzális, és a legalapvetőbb erkölcsi értékeken alapuló, a közös gazdasági, társadalmi, erkölcsi értékrendet védelmező, európai közkeresets generálklauzulájának, a Lando Bizottság által kidolgozott Európai Szerződési Jog Alapelveinek a szerződések érvényességére vonatkozó 4. fejezetébe²⁰¹ történő beépítésén.²⁰² Ezen generálklauzulát a határokon átnyúló, jóerkölcsbe ütköző szerződéskötés esetén, az európai szerződési jog védelmében is fel lehetne hívni érvénytelenségi okként. Hiszen nemzetközi szinten is alapvető követelmény lenne, hogy a szerződések ne csak jogszerűek,

¹⁹² RAFFAI im. (2008) 125.

¹⁹³ Az EJEB is hivatkozott már az „európai közrendre”: Ld. Loizidou kontra Törökország (15318/89. sz. kérelem), 1995. március 23-án kelt ítélet. Series A. No. 310.

¹⁹⁴ KARSAI im. 38.

¹⁹⁵ KARSAI im. 35.

¹⁹⁶ Charter of Fundamental Rights of the European Union.

¹⁹⁷ Pl. Draft Common Frame Referenc, Code européen des Contrats – Avant-projet.

¹⁹⁸ The Principles of International Commercial Contracts.

¹⁹⁹ The Principles of European Contract Law.

²⁰⁰ Ld. VI. fejezet

²⁰¹ The Principles of European Contract Law, Chapter 4: Validity.

²⁰² Jelenleg a 4. fejezet 4101. cikk úgy rendelkezik, hogy „a jelen fejezet nem foglalkozik az érvénytelenséggel, ha annak oka a jogellenesség, a jóerkölcsbe ütközés vagy a cselekvőképtelenség hiánya. Ld. Article 4. 101. (ex art. 6. 101) Chapter does not deal with invalidity arising from illegality, immorality or lack of capacity.

hanem erkölcsök is legyenek.²⁰³ A GORDOS–FRANK szerzőpáros is megfogalmazza, hogy „A közös szellemi, erkölcsi értékek tisztázása és meghatározása, és az érdekharmonizáció zökkenőmentes rendszere hozhatja el egy tisztább identitású, kiterjedtebb közösség számára azt a képességet, hogy vágyainak megfelelően, a világban is nagyobb szerepet töltsön be, immár nem csak gazdaságilag”.²⁰⁴

²⁰³ PETER BENSON is megfogalmazza szerződésekkkel kapcsolatban: „Contract is now viewed as a common good that goes some way toward serving human needs and interests, both moral and material.” Ld. PETER BENSON (edited): *The theory of contract law*. Cambridge: Cambridge University P., 2001. 203.

²⁰⁴ GORDOS ÁRPÁD–FRANK IGNÁC: Az Európai Unió jövője, avagy az *acquis* rugalmasságának kiaknázása. *Európai tükrök*, 2006/1. 41.

VII. Összegzés

A jóerkölcs generálklauzulája jogrendszerbeli funkciójának bemutatásával és elemzésével azt vizsgáltam, hogy milyen módon értelmezhetőek, konkretizálhatóak ezek a fogalmak a jogalkalmazásban.

Álláspontom szerint alapkövetelmény, hogy a jog valóban legfőbb céljának, az igazságosság érvényre juttatásának eszköze, CELSUS szavaival élve a jó és méltányosság művészete legyen. Ehhez azonban elengedhetetlen a jelen munkában megvizsgálásra került generálklauzula, amely olyan kaput nyitnak a pozitív jog zárt rendszerébe, amelyen keresztül oda erkölcsi, etikai, human értékek áramlanak be, és válnak a jog részévé. A jogok érvényesítése és a kötelezettségek teljesítése, csak egy szilárd, erkölcsi értékrenden alapuló jogrendszerben felelhet meg az igazságosság követelményének, illetve a jogalkalmazás is csak ilyen feltételek között szolgálhatja jog legfőbb célját, a konkrét esetben érvényesítendő legfőbb egyedi igazságosság érvényre juttatását. Ezt LÁBADY úgy fogalmazza meg, hogy „az igazságosság irányító zsinórmértéke a magánjog szabályai alkalmazásának, a jog adaptálásának eszköze, a méltányosság alkalmazásának útja”.²⁰⁵

Tehát a jog és az erkölcs egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Ezt látszik alátámasztani SZLADITS, aki szerint az erkölcs biztosítja nagy részben a jog uralmát is a polgárok önkéntes alkalmazkodásával, a jogellenes eljárás helytelenítésével,²⁰⁶ és RADBRUCH is, aki úgy fogalmaz, hogy az erkölcs a jog alapvető eleme, és ha egy törvény ezt alapjaiban sérti, akkor nem rendelkezik a törvényesség kritériumával, így nem válik alkalmazhatóvá.

A törvényhozás a jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalmának generálklauzulája hiányában a jog és igazság szétválasztásának megengedhetetlen kockázatát vállalná magára. A 'RADBRUCH-i formula' szerint, ha a tételes törvénynek az igazságossággal való ellentéte oly elviselhetetlen mértékűvé válik, a törvénynek, mint 'az igazságosság helytelen jogának' meg kell hátrálnia.²⁰⁷ A jogéletben az általános jogszabály átlagigazsága és az egyedi jogeset kívánta konkrét igazság, vagyis a méltányos döntés közötti összeütközés áthidalása a jogtudomány és a jogalkalmazás legnehezebb, de legszebb feladata.²⁰⁸

²⁰⁵ LÁBADY (2010) im. 131.

²⁰⁶ SZLADITS (1941) im. 7.

²⁰⁷ VARGA CSABA (szerk.): *Jog és Filozófia*. Budapest: SZIT, 2001. 234.

²⁰⁸ SZLADITS (1941) im. 43-44.

KANT szerint a jog csupán az emberi cselekvés külső szféráját érinti, az erkölcs viszont belső azonosulást, meggyőződésen, egyetértésen alapuló követést igényel normái számára.²⁰⁹ Adott esetben az erkölcsi norma a tételes jog szabályainak betartásán túl többet kíván.

Az erkölcstelen, de jogszerű cselekedetek értékelésénél megjelenő ellentmondás feloldását JELLINEK abban látja, hogy a jogot etikai oldalról, mint erkölcsi követelés minimumát fogjuk fel.²¹⁰ Álláspontom szerint rendkívül fontos, hogy ebben a relativizálódott, bizonytalan világban, amikor a jóerkölcsöt sértő szerződések a társadalmi morál romlásával arányosan egyre nagyobb számban jelennek meg, az etikátlan, de jogszerű szerződéseket jóerkölcsbe ütközés címén semmisnek lehessen tekinteni, és ugyanezen követelmény az „európai közerkölcs” fogalmának implementálásával az Európai Unió szerződési jogában is megvalósulhasson.

Hiszen az ember a cselekedeteiért az életviszonyok minden relációjában erkölcsi és jogi felelősséggel egyaránt tartozik.

²⁰⁹ IMMANUEL KANT: *Methaphysik der Sitten*. Berlin: 1797. In PÉTERI ZOLTÁN: *Bevezetés a jogfogalmakba, előadások*. Budapest: SZIT, 2009. 29.

²¹⁰ JELLINEK im. 45.

VIII. Irodalomjegyzék

ABLONCZY BÁLINT: *Az Alkotmány nyomában*. Elektromédia, 2011.

BADÓ ATTILA–BÓKA JÁNOS: *Európa kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás*. Miskolc, Bíbor, 2002.

BERNHARD WINDSCHEID: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 9. Aufl., bearb. von Theodor Kipp. Frankfurt am Main, 1906.

BIRHER NÁNDOR–KOVÁCS-PUSKÁS ÉVA–SZABÓ ADRIENN: *Az Alaptörvény hitvallása–a társadalom alapja*. In RIXER ÁDÁM (szerk.): *Állam és közösség*. Budapest: KRE ÁJK, 2012.

BÍRÓ GYÖRGY–LENKOVICS BARNABÁS: *Általános tanok*. Miskolc: Novotni, 2010.

BÓDIG MÁTYÁS: A jog és az erkölcs közötti viszony. *Miskolci jogi szemle*, 2007/2.

BURIÁN LÁSZLÓ–KECSKÉS LÁSZLÓ–VÖRÖS IMRE: Magyar nemzetközi kollíziós magánjog európai jogi kitekintéssel. Budapest: KRIM, 2006.

CSINK LÓRÁNT–FRÖHLICH JOHANNA: *Egy alkotmány margójára*. Budapest: Gondolat, 2012.

DELI GERGELY: A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára. Doktori értekezés, Budapest, 2009.

EÖRSI GYULA: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest: Akadémiai K. 1975.

FEKETE BALÁZS (szerk.): Az Alaptörvény preambulumának szövegközi dimenzióiról. *Jogi iránytű*, 2012/2.

FÓNAGY SÁNDOR: Jóerkölcsbe ütköző szerződés vs. Csalárd ügylet. *Gazdaság és Jog*, 2011/6.

FÖLDESI TAMÁS: A generál clausulák moralitása. *Állam- és jogtudomány*, XLIV/1-2, 2003.

FÖLDI ANDRÁS: *A jóhiszeműség és tisztesség elve*. Budapest: ELTE ÁJK tudományos kiadványai, 2001.

FÖLDI ANDRÁS–HAMZA GÁBOR: *A Római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti TKK, 2009.

FRANK IGNÁCZ: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, A' Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1845.

GEORG JELLINEK: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Berlin, Verlag von O. Häring, 1908.

GORDOS ÁRPÁD–FRANK IGNÁC: Az Európai Unió jövője, avagy az *acquis* rugalmasságának kiaknázása. *Európai tükrök*, 2006/1.

- GUNTHER TEUBNER: Standards und Direktiven in Generalklauseln. Frankfurt am Main: athenaeum Verlag GmbH, 1971.
- HORKAY HÖRCHER FERENC: *A Nemzeti hitvallásról*. In JAKAB ANDRÁS–KÖRÖSÉNYI ANDRÁS (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Budapest: Új mandátum, 2012.
- IRK FERENC: Az erkölcs és a jog viszonyának történeti fejlődése. *Jogtudományi közlöny*, 1989/4.
- JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-ORAC, 2011.
- KARSAI KRISZTINA: *A Közrend európai (jogi) fogalma*. In *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 12. köt. Tanulmányok a „Rendészeti kutatások–A rendvédelem fejlesztése” című tudományos konferenciáról. 2011.
- KECSKÉS LÁSZLÓ–NEMESSÁNYI ZOLTÁN: Magyar közrend–nemzetközi közrend–közösségi közrend. *Európai Jog*, 2007/3.
- KISIDA ERZSÉBET: Az erkölcs és a jog egymáshoz való viszony. *Magyar jog*, 2006/6.
- KISS GÁBOR: A jóerkölcsbe ütköző szerződés I. *Céghírnök*, 2008/1.
- KUKORELLI ISTVÁN–MÁTHÉ GÁBOR: *Közjogi értékeink a preambulumban*. In *Preambulum az alkotmányokban*. CompLex, 2011.
- LAMM VANDA–PESCHKA VILMOS: *Jogi lexikon*. Budapest: Complex kiadó, 2009
- LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg-Campus 2010.
- LÁBADY TAMÁS előadása: Magánjogi tárgyú rendelkezések az Alaptörvényben. Elhangzott a Kúrián és a Bíróképző Akadémián 2012. szeptember 20-án.
- LON L. FULLER: *The morality of law*. New Haven and London: Yale University press, 1963.
- MÁDL FERENC–VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Nemzeti TKK, 2004.
- MÁTHÉ GÁBOR: Jog, erkölcs, etika. *Jogi beszélgetések*, Magyarország, 2006/1.
- MENYHÁRD ATTILA: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest: Gondolat, 2004.
- PETER BENSON (ed.): *The theory of contract law*. Cambridge: CUP, 2001.
- PÉTERI ZOLTÁN: *Bevezetés a jogfogalmakba, előadások*. Budapest: SZIT, 2009.
- RAFFAI KATALIN: A nemzetközi magánjogi közrend rétegei - különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra, Doktori értekezés, ELTE ÁJK, Budapest, 2008.
- RAFFAI KATALIN: Kalandozás a belföldi közrend fogalmának a magyar jogrendszerben való felbukkanása és jelenléte körül. *Jogtudományi közlöny*, 2007/10.
- RALF DREIER: *Recht, Moral, Ideologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.
- RENÉ DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei*. Budapest: KJK, 1977.

ROSCOE POUND: *The Ideal Element in Law*. Indianapolis: Liberty Fund, 2002.

SALVATORE PATTI: Interpretations of the General Clauses “Public Policy” and “Good Morals” in European Contract Law. Said on Friday 26th and Saturday 27th October, an international conference on ‘Public Policy, Good Morals and Social Justice in European Private Law’ took place at Het Kasteel in Groningen.

SÁRÁNDI IMRE: *Visszaélés a joggal*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.

SIMON LEE: *Law and Morals*. Oxford: OUP, 1986.

SOLT PÁL: Jog, erkölcs, etika. *Jogi beszélgetések*, Magyarország, 2006/1.

SOPOVNE BACHMANN KATALIN–BOLERÁČKY MARGIT: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik. *Magyar Jog*, 1996/6.

SZALMA JÓZSEF: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban. *Magyar Jog*, 2011/7.

SZALMA JÓZSEF: Közrendsérelmes szerződések és jogi következményei. *Magyar Jog*, 2010/11.

SZÁSZY ISTVÁN: A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre. Budapest: Egyetemi Ny., 1947.

SZENTPÉTERI NAGY RICHARD: *A szakrális preambulum*. In ANTAL–NOVÁK–SZENTPÉTERI: *Az Alkotmány arca*. L’Harmattan, 2011.

SZIGETI PÉTER: Szabály és norma azonossága és különbsége. *Jogtudományi közlöny*, 2005/1.

SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog I*. Budapest: Grill, 1941.

SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata I*. Budapest: Grill, 1933.

TÉGLÁSI ANDRÁS: *Az új Alaptörvény a XXI. századi Európában*. In *Az Új Alaptörvényről elfogadás előtt*. Budapest: Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011.

THEODOR GEIGER: *Über Moral und Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1979.

THEO MAYER-MALY: *Contra bonos mores*. In *Juris professio. Festgabe für Max Kaser zum 80. Geburtstag*. Wien–Köln–Graz: Böhlau, 1986. 151-167.

TILK PÉTER: A jogállamiság és a jó erkölcs viszonya a Ptk. semmisségi szabályában: a szerződések jó erkölccsel való összhangját más eszközökkel kell biztosítani. *Cég és jog*, 2003/12.

TRÓCSÁNYI JÓZSEF: *Erkölcstelen ügyletek (Turpis causa)*, Budapest: Grill, 1909.

ÚJLAKI LÁSZLÓ: A generálklauzulák jelentősége a magyar polgári jogi bírósági gyakorlatban. *Jogtudományi közlöny*, 1988/1.

VARGA CSABA (szerk.): *Jog és Filozófia*. Budapest: SZIT, 2001.

VARGA ZS. ANDRÁS: *Igazságszolgáltatás és közigazgatás*. In *Az Új Alaptörvényről elfogadás előtt*. Budapest: Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011.

VÉKÁS LAJOS: *A nemzetközi magánjog alapjai*. Budapest: TKK, 1986.

ZLINSZKY JÁNOS: Értékek a polgári jogban. *Magyar Jog*, 1998/8.

ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

IX. Hivatkozott bírósági határozatok

ABH 55/200.	BH 2000.24.
ABH 24/1996.	BH 2000. 215.
ABH 55/2001.	BH 2000.539.
ABH 801/B/2002.	BH 2000.260.
EBH 1999.112.	BH 2001.111.
EBH 2003.956.	BH 2001.572.
EBH 2004.1043.	BH 2002.267.
EBH2008.1771.	BH 2002.310.
EBH 2008.1891.	BH 2003.127.
EBH 2009.2057.	BH 2003.11.451.
BDT 2003.765.	BH 2004.1.21.
BDT 2003.766.	BH 2004.59.
BDT 2004.4.37.	BH 2005.14.
BDT 2007.1585.	BH 2005.28.
BDT 2008.1743.	BH 2005. 317.
BDT 2008.1780.	BH 2007.188.
BDT 2008.1921.	BH 2008.190.
BDT 2010.2269.	BH 2009.106.
BH 1989.6.230.	BH 2009.153.
BH 1992.454.	BH 2010.300.
BH 1993.604.	BH 2011.200.
BH 1995.3.158.	BH 2011.337.
BH 1996.306.	BH 2012.8.
BH 1997.241.	BH 2012.69.
BH 1997.488.	LB. Gf. VI. 31. 227/2002/4.
BH 1998.138.	LB Gf. I. 30. 822/1999/6.
BH 1999.382.	LB Pf. 20.884/1988.
BH 1999.409.	VB hat. 2004.4.

Hashman és Harrup c. Nagy-Britannia ügyben 1999. november 25-én kelt ítélet, no. 25594/94, § 38.

Müller c. Svájc ügyben 1988. május 24-én kelt ítélet, no. 10737/84, § 35.

Loizidou c. Törökország (15318/89. sz. kérelem), 1995. március 23-án kelt ítélet. Series A. No. 310.

Soleimany v Soleimany. 3 WLR 811 (1998)